

ABBÂSÎLERİN SİYASÎ ÇÖKÜŞ DÖNEMİ HALİFELERİNDEN KÂHİR-BİLLÂH (320-322/932-934)

Yrd.Doç.Dr. Saim YILMAZ
Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

ÖZET

Kâhir-Billâh, Muktedir ile başlayan ve 334 (945) yılında Büveyhîler'in Bağdat'ı işgaline kadar devam eden gerileme ve çöküş döneminin ikinci halifesidir. İki kez halife tayin edilen Kâhir-Billâh'ın ilk halifelîği sadece iki gün sürmüştür, ikinci iktidar dönemi yaklaşık bir buçuk yıl devam etmiştir. Ancak kısa sayılabilecek bu dönemde, Abbâsî Devleti açısından birçok olumsuz hadise meydana gelmiştir. Kâhir-Billâh, zamanının büyük bir kısmını kendisini iktidara taşıyan Mûnis el-Muzaffer ve adamlarını bertaraf etmeye ayırdığından, onun döneminde ülke adeta kendi kaderine terk edilmiştir. Bundan çok kısa bir süre sonra Bağdat'ı işgal edecek olan Büveyhîler bu dönemde ortaya çıkmış ve Fars bölgesini Abbâsîler'in elinden almışlardır. Yine, ciddi iç karışıklıkların yaşandığı Mısır'da İhşidîler (323-358/935-969) hâkimiyetinin temelleri bu dönemde atılmış, Malatya'nın Bizans Devleti tarafından ele geçirilmesi de bu dönemde gerçekleşmiştir. Bu çalışmada Kâhir-Billâh'ın söz konusu gerileme ve çöküş dönemindeki konumu ve rolünün tespit edilmesi hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kâhir-Billâh, Mûnis el-Muzaffer, İbn Mukle, Sâciyye ve Huceriyye, Abbâsîler, Siyasî Mücadeleler.

ABSTRACT

Qahir-Billah (320-322/932-934), One of the Abbasid Caliphs at the Time of Decline

Qahir-Billah is the second caliph of the period of decline and fall which began with Muqtadir's time and lasted until the Buwayhids' occupation of Baghdad in 334 (945). He ascended to the throne two times, the first one lasted only for 2 days and the second one continued for approximately 1.5 years. However, there have taken place plenty of unfavourable incidents in this short time for the Abbasid State. In his time, the realm has been almost doomed, because he has spent most of his time to eliminate Mu'nis al-Muzaffar and Mu'nis' group who enthroned him. The Buwayhids who would occupy Baghdad in few decades emerged at that time and captured Persian region from the Abbasids. Moreover, the foundations of Ikhshidi state in Egypt where many internal political turbulences occurred, were established and Malatya was also captured by the Byzantium state in this period. This article aims to establish the position and role of Qahir-Billah in this period of decline and fall.

Key Words: Qahir-Billah, Mu'nis al-Muzaffar, Ibn Muqlah, Sadjjyah and Hucariyyah Groups, Abbasids, Political Struggles.

GİRİŞ:

Abbâsiler (132-656/750-1258) en parlak zamanlarını kuruluş ve yükseliş dönemlerini içine alan ilk yüzyıllarında yaşamışlardır. Bunu söz konusu dönemin sonlarına doğru devlet merkezinin Bağdat'tan Sâmerrâ'ya nakledilmesiyle başlayan ve yaklaşık altmış yıl süren Sâmerrâ dönemi (221-279/836-892) takip etmiştir. Çok ciddi ve kanlı iktidar mücadelelerinin yaşandığı bu dönem, Abbâsî halifelerinin siyasî ve askerî otoritelerini büyük ölçüde kaybettiği ve devletin malî açıdan önemli bir krizin içine sürüklendiği bir devre olmuştur. Abbâsî Devleti, söz konusu devreyi takip eden Halife Mu'tazid (279-289/892-902) ve oğlu Müktefî (289-295/902-908) dönemlerinde yeniden bir canlanma ve toparlanma sürecine girmiştir. Ancak bu süreç uzun sürmemiş ve Muktedir (295-320/908-932) ile birlikte yeniden bir gerileme ve çöküş dönemi başlamıştır. Yaklaşık otuz altı yıl süren ve beş Abbâsî halifesinin iktidarda bulunduğu bu gerileme ve çöküş döneminde, her açıdan çaresizlik içine düşen Abbâsî halifeleri önce devlet idaresini halifelik yetkileriyle donattıkları emirü'l-ümerâlara devretmek zorunda kalmışlardır. Nihayet 334 (945) yılında Büveyhîler'in (320-454/932-1062) Bağdat'ı işgal etmesiyle birlikte bu dönem sona ermiş ve Abbâsî halifelerinin siyasî ve askerî otoritelerini Büveyhî hanedanının baskısı altında sembolik olarak devam ettirdikleri yeni bir süreç başlamıştır.

Kâhir-Billâh, beş halifenin iktidar olduğu söz konusu gerileme ve çöküş döneminde Muktedir'den sonra iktidara gelen ikinci halifedir. İki kez halife tayin edilen Kâhir-Billâh'ın ilk halifeliği sadece iki gün sürmüştür. Bundan kısa bir süre sonra kendinden önceki halife Muktedir'in öldürülmesi neticesinde ikinci kez halife tayin edilen Kâhir-Billâh'ın bu iktidar dönemi yaklaşık bir buçuk yıl devam etmiştir. Ancak çok kısa sayılabilecek bu dönem, Abbâsî Devleti açısından birçok olumsuz gelişmenin yaşandığı bir süreç olmuştur. Kâhir-Billâh, zamanının büyük bir kısmını kendisini iktidara taşıyan Mûnis el-Muzaffer ve adamlarını bertaraf etmeye ayırdığından, onun döneminde ülke adeta kendi kaderine terk edilmiştir. Bundan çok kısa bir süre sonra Bağdat'ı işgal edecek olan Büveyhîler bu dönemde ortaya çıkmış ve Fars bölgesini Abbâsîler'in elinden almışlardır. Yine, çok ciddi iç karışıklıkların yaşandığı Mısır'da İhşidîler (323-358/935-969) hâkimiyetinin temelleri bu dönemde atılmıştır. Malatya'nın Bizans Devleti tarafından ele geçirilmesi de bu dönemde gerçekleşmiştir.

Kâhir-Billâh'ın söz konusu gerileme ve çöküş dönemindeki konumunu tespit etmeyi hedefleyen bu çalışma üç bölümden meydana gelmektedir. Birinci kısımda Kâhir-Billâh'ın halifelik öncesi hayatı ve halife tayin edilmesi ele alınmıştır. İkinci kısım bu dönemin siyasî, askerî ve malî olaylarını incelemeye ayrılmıştır. Üçüncü kısımda Kâhir-Billâh'ın halifelikten azledilmesi ve vefatı konusuna yer verilmiştir.

1-Halifelik Öncesi Hayatı ve Halife Tayin Edilmesi

Halife Mu'tazid'in oğullarından Kâhir-Billâh 5 Cemâziyelevvel 287 (9 Nisan

900) yılında dünyaya gelmiştir.¹ Kâhir-Billâh'ın otuz beş yaşında halife tayin edildiği şeklinde Arîb (ö. 369/979) tarafından aktarılan rivayet de bu bilgiyi teyit eder.² Asıl adı Muhammed, künyesi Ebû Mansûr olan Kâhir-Billâh'ın annesi Kabûl isimli bir câriyedir.³ Kâhir-Billâh'ın halife olarak seçilmesi esnasında yapılan görüşmelerde zikredilen bazı sözlerden, annesinin, onun halife tayin edilmesinden önce vefat ettiği anlaşılmaktadır.⁴

Biraz sonra ele alınacağı üzere, birincisi sadece iki gün sürmekle birlikte, iki defa halifelik tahtına oturan Kâhir-Billâh'ın halifelik öncesi hayatı hakkındaki bilgiler oldukça sınırlıdır. Muhtemelen bu durum, onun halife olmadan önce herhangi bir askerî sefere katılmamış olması, yine kendisine herhangi bir bölge idaresinin verilmemesi ve belki de siyasetten uzak kalmasıyla izah edilebilir. Aynı şekilde, halifelüğün genelde babadan oğula intikal ettiği Abbâsî Devleti'nde, iktidardaki halifenin oğlu olmaması veya kendinden önceki herhangi bir halife tarafından veliaht tayin edilmemesi dikkate alındığında, onun normal şartlarda halife adayı olarak görülmemesinin de bu hususta etkili olduğunu düşünmek mümkündür. Babası Halife Mu'tazid'in vefatından sonra, daha önce onun tarafından veliaht tayin edilmiş bulunan ağabeyi Müktefi-Billâh, halife olarak tayin edilmiştir (22 Rebûlâhir 289/6 Nisan 902).⁵ Ancak Müktefi'nin vefatı sırasında bizzat kendisinin tahta oturacak yaşta yetişkin bir oğlunun bulunmamasının, bahsedilen genel uygulamanın dışına çıkılmasına sebep olduğu anlaşılmaktadır. Müktefi'nin vefatından hemen önce yapmış olduğu vasiyet ve devletin diğer ileri gelenleriyle yapılan istişareler doğrultusunda kardeşi Muktedir, halifelik tahtına oturmuştur (13 Zilkâde 295/14 Ağustos 908).⁶ On üç yaşında tahta oturan Muktedir'in yaşının küçüklüğü sebebiyle halife tayin edilmesinin hemen akabinde başlayan, halifelikten azletme ve yerine Abbâsî ailesinden birisinin halife tayin edilmesi yönünde girişilen teşebbüslerde bu sırada henüz dokuz yaşında bulunan Kâhir-Billâh'ın halife tayin edilmesi yönünde herhangi bir girişimde bulunulmamış veya bu ihtimal akla gelmemiştir. Muktedir'i azletmeyi is-

¹ Ebû Ömer Ahmed b. Muhammed b. Abdürabbih, *el-İkdü'l-ferîd* (nşr. Ahmed Emin ve ark.), I-VII, Kahire 1973, V, 385.

² Arîb b. Sa'd el-Kurtubî, *Sılatü Târîhi't-Taberî* (nşr. Muhammed Ebû'l-Fazl) (*Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk* içinde), XI, 11-184, Kahire 1990, s. 154.

³ Ali b. Hüseyin el-Mes'ûdî, *et-Tenbîh ve'l-işrâf*, Beyrut, ts., s. 352; a.mlf., *Mürûcû'z-zeheb ve meâdinü'l-cevher* (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamid), I-IV, Beyrut 1988, IV, 312; Arîb b. Sa'd, *Sıla*, s. 154. Döneme yakın kaynaklardan farklı olarak, muahhar tarihçilerden Kalkaşendî (ö. 821/1418) ve Süyûtî'nin (ö. 911/1505) eserlerinde annesinin isminin "Fitne" olduğu şeklinde bir bilgiye de rastlanmaktadır (*Meâsirü'l-inâfe fi meâlimi'l-hilâfe* [nşr. Abdüsettar A. Ferrâc], I-III, Beyrut, ts., I, 281; *Târîhu'l-hulefâ*, Beyrut 1986, s. 439). Yine Muhammed el-Hudârî Bek (*ed-Devletü'l-Abbâsiyye*, Beyrut 1986, s. 400) ve muhtemelen ondan naklen Mustafa Sabri Küçükaşçı ("Kâhir-Billâh", *DİA*, XXIV [İstanbul 2001], s. 172) annesinin Berberî asıllı bir cariye olduğunu zikrediyorlarsa da, kaynaklarda böyle bir bilgiye tesadüf edilememiştir.

⁴ Arîb b. Sa'd, *Sıla*, s. 152.

⁵ Geniş bilgi için bk. Saim Yılmaz, *Mu'tazid ve Müktefi Döneminde Abbâsîler*, İstanbul 2006, s. 276-278.

⁶ Abdülkerim Özaydın, "Müktefi-Billâh", *DİA*, XXXI (İstanbul 2006), s. 536.

teyzenlerin başında gelen dönemin veziri Abbas b. Hasan, önce Mu'temid-Alellah'ın (256-279/870-892) oğlu Ebû Abdullah Muhammed'i, ardından Ebû'l-Hüseyin b. Mütevekkil'i halife tayin etmek istemiş, ancak onların peş peşe gelen vefatları, vezirin bu teşebbüslerinin sonuçsuz kalmasına neden olmuştur. Ardından İbnü'l-Mu'tez'in halife tayin edilmesi için başlatılan isyanın son anda bastırılması, bu yöndeki çabaların boşa çıkmasına sebep olmuş ve Muktedir'in halifeliliği devam etmiştir.⁷

Bununla birlikte, yaklaşık yirmi beş yıl iktidarda kalan Muktedir'in bundan sonraki süreçte de halifelik görevinden azledilme teşebbüsleriyle karşı karşıya kalması, beklenmedik şekilde kardeşi Kâhir-Billâh'ın iki kez halifelik makamına getirilmesine imkân vermiştir. Yukarıda bahsi geçen İbnü'l-Mu'tez isyanının bastırılmasında üstlendiği önemli rol sebebiyle Halife Muktedir ve annesi nezdinde büyük bir itibar elde eden Mûnis el-Muzaffer, daha sonraki süreçte elde ettiği askerî başarılar neticesinde söz konusu dönemde vezir tayinlerinde dahi etkili olacak kadar büyük bir siyasî güç haline gelmişti. Muktedir döneminin ilk on beş yılında üç kez vezirlik görevi üstlenen ve kendisiyle sürekli mücadele halinde bulunan İbnü'l-Furât'ın devreden çıkmasıyla daha da güçlenen Mûnis, tam bir emîrül-ümerâ gibi davranmaya başlamıştı. Halife Muktedir'in Mûnis'in elde etmiş olduğu bu güçlü konumdan rahatsız olması ve onun gücünü azaltmak amacıyla sürekli karşı bir güç oluşturma gayreti içine girmesi, ikisi arasında zaman zaman ciddi gerilimlerin yaşanmasına sebep olmaktaydı.⁸ Bunlar arasında öncelikle nispetle sonuç bakımından en etkili olanı 317 (929) yılında yaşanmış ve bu kriz süreci içerisinde Muktedir görevinden azledilirken, Kâhir-Billâh çok kısa bir süre de olsa halifelik makamına oturma imkânını elde etmiştir. Kâhir-Billâh'ın ilk defa halifelik makamına oturmasını sağlayan olaylar, Mûnis'in 316 (928) yılında Karmatî lideri Ebû Tahir'in Rakka'ya düzenlediği saldırıyı bertaraf etmek üzere Bağdat'tan ayrılmasından sonra patlak vermiştir. Onun Bağdat'tan ayrılmasından sonra Sâhibü's-şurta Nâzûk ile Muktedir'in dayısının oğlu Hulvân ve Dînever'in idaresini yürüten Harun b. Garîb'in askerleri arasında başlayan küçük tartışma büyümüş ve bu ikisi arasında çarpışmalar meydana gelmişti. Bu çarpışmaların ardından Harun b. Garîb'in emîrül-ümerâ olduğu şekilde haberler alan ve derhal Bağdat'a dönen Mûnis, Muktedir'in yanına gitmedi. Beklentisinin tam aksine, Muktedir'in Harun b. Garîb'i askerleriyle birlikte sarayda tutmasına kızan Mûnis, kendisine bağlı askerler ile birlikte Bâbü's-Şemmâsiye'de karargâh kurdu (8 Muharrem 317/20 Şubat 929).⁹ Bunun üzerine başta Ebû'l-Heycâ ve Nâzûk olmak üzere birçok komutan Mukte-

⁷ Geniş bilgi ve referanslar için bk. Abdülkerim Özaydın, "Muktedir-Billâh", *DİA*, XXXI (İstanbul 2006), s. 144.

⁸ İsmail Yiğit, "Mûnis el-Muzaffer", *DİA*, XXXI (İstanbul 2006), s. 148.

⁹ Ebû Ali b. Muhammed b. Miskeveyh, *Kitâbü Tecâribi'l-ümem ve teâkibi'l-himem: The Eclips of the Abbasid Caliphate* (nşr. ve trc. H. F. Amedroz) I-VII, Oxford 1920-1921, I, 187-188; İzzeddin Ali b. Muhammed b. el-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih* (nşr. C. J. Tornberg), I-XIII, Beyrut 1399/1979, VIII, 187-188.

dir'e karşı savaşmak üzere Mûnis'in yanına geldi. Sarayda halifenin hizmetinde bulunan Mesâffiyeye¹⁰ ve Huceriyye¹¹ askerlerinin önemli bir kısmının da saf değiştirmesiyle büyük bir güç kaybına uğrayan Muktedir'in, Mûnis'in ileriye sürmüş olduğu şartları kabul etmesiyle birlikte iki taraf arasında meydana gelebilecek muhtemel bir savaş önlenmiş oldu. İleri sürülen şart gereği Harun b. Garîb'in saraydan uzaklaştırılması ve şehir dışına çıkarılması neticesinde Mûnis de askerleriyle birlikte Bağdat'a girdi. Ne var ki birlikte hareket ettiği Nâzûk ve Ebû'l-Heycâ'nın istekleri doğrultusunda ertesi gün yeniden harekete geçen Mûnis, Muktedir'i ele geçirecek ailesiyle birlikte kendi evinde gözaltına aldı. Konuyla ilgili rivayetlerden anlaşıldığı kadarıyla bütün bu olup bitenlerle herhangi bir alâkası bulunmayan ve bu sırada İbn Tahir sarayında ikamet etmekte olan Halife Muktedir'in kardeşi Muhammed b. Mu'tazîd, Ebû'l-Heycâ ve Nâzûk tarafından Dârü'l-hilâfe'ye getirilerek, Kâhir-Billâh lakabıyla halife ilan edildi (15 Muharrem 317/28 Şubat 929). Ebû Ali b. Mukle vezir tayin edilirken, Nâzûk da sâhibü's-şurta ve hâcîplik görevlerine getirildi. Ayrıca Vezir İbn Mukle gönderdiği mektuplarla valilere Kâhir-Billâh'ın halife tayin edildiğini bildirdi.¹²

Bu noktada Mustafa Sabri Küçükaşçı'nın konuyla alâkalı bir değerlendirmesine işaret etmek yerinde olacaktır. Küçükaşçı, Vezir İbn Mukle'nin valilere Kâhir-Billâh'ın hilafet makamına getirildiğini bildirmesine rağmen, Kâdilkudât Ebû Ömer'in onun halife olduğuna dair mazbatayı açıklamayarak çoğunluğun bey'atini önlediğini ileri sürmektedir.¹³ İbnü'l-Cevzî'nin (ö. 597/1200) *el-Muntazam* adlı eserini referans göstermek suretiyle yapılan bu değerlendirmenin bir yanlış anlamadan kaynaklandığı kuvvetle muhtemeldir. Başta İbn Miskeveyh (ö. 421/1030) olmak üzere döneme yakın diğer kaynaklarda burada sözü edilen mazbata hakkında daha detaylı bilgiye rastlamak mümkündür. Söz konusu kaynaklarda yer alan rivayetlerden, Kadı Ebû Ömer'in açıklamayarak gizli tuttuğu mazbatanın, Kâhir-Billâh'ın halife tayin edilmesi hakkında değil, Muktedir'in halifelikten çekilmesiyle alâkalı olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre Mûnis ve adamları ele geçirdikleri Muktedir'den, aralarında Kadı Ebû Ömer'in de bulunduğu şahitler huzurunda kendisini halifelikten azletmesini istemişlerdir. Ardından onun beyanı yazıya geçirilerek Ebû Ömer'e teslim edilmiştir. Ancak, söz konusu yazıyı oğluna teslim ederek hiç kimseye göstermeyen Ebû Ömer, biraz sonra zikredileceği gibi, Muktedir'in iki gün sonra yeniden halife

¹⁰ Bâbü'l-âmm'e'de görev yapan bu birlik, Abbâsî ordusundaki piyade (reccâle) sınıfının kollarından birisidir. Geniş bilgi için bk. Ebû'l-Hüseyn Hilâl b. Muhassin es-Sâbî, *el-Vüzerâ ev Tuhfetü'l-ümerâ fi târihi'l-vüzerâ* (nşr. Abdüssettâr Ahmed Ferrâc), Beyrut 1958, s. 15-16; David Bruce Jay Marmer, *The Political Culture of the Abbasid Court, 279-324 (A.H.)*, Princeton University, 1994, s. 223; Mustafa Zeki Terzi, "Gulâm", *DiA*, XIV (İstanbul 1996), s. 180.

¹¹ Hâssa ordusunun bir kısmını teşkil eden ve Gilmânu hucer veya Gilmânu'd-dâr isimleriyle de anılan bu birlik Halife Mu'tazîd tarafından kurulmuştur. İkamet ettikleri yer olan "hücre" kelimesinin çoğulu "hucer" kelimesine nispetle kendilerine bu isim verilmiştir. Geniş bilgi için bk. Hakkı Dursun Yıldız, "Abbâsîler'de Emirülümerâliğin Ortaya Çıkışı", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, sy. 10-11 (İstanbul 1981), s. 98; Terzi, "Gulâm", s. 179-180.

¹² İbn Miskeveyh, *Tecâribü'l-ümem*, I, 188-194; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, VIII, 200-203.

¹³ Mustafa Sabri Küçükaşçı, "Kâhir-Billâh", s. 172.

fe olarak göreve getirilmesinin ardından yazıyı kendisine teslim etmiştir. Onun bu davranışını takdirle karşılayan Muktedir ise kısa bir müddet sonra Ebû Ömer'i Kâdılkudât olarak tayin etmiştir.¹⁴ Dolayısıyla henüz Kâdılkudât olarak tayin edilmemiş sıradan bir kadının, vezirin valilere yazmış olduğu yazıyı engellediğini düşünmek pek doğru bir yaklaşım olmasa gerektir. Aynı şekilde, şayet valilere Kâhir-Billâh'ın halife tayin edildiğini bildiren yazının gönderilmesi engellenmiş olsa, daha sonra Muktedir yeniden tahta oturduğunda bunun valilere bildirilmesine gerek kalmazdı. Hâlbuki Muktedir iki gün sonra yeniden halifelige getirildiğinde gönderilen yazılarla bu durumun valilere bildirildiği kaynaklarda açıkça zikredilmektedir.¹⁵

Halife Muktedir ile Mûnis arasındaki çekişme sebebiyle beklenmedik şekilde halifelik tahtına oturan Kâhir-Billâh'ın, bu ilk halifeliği sadece iki gün sürmüştür. Pazartesi günü yeni halifenin tahta oturması münasebetiyle yapılan merasim, bir anda Kâhir-Billâh'ın halifelik görevinden alınmasına sebep olan bir isyana dönüştü. Dârü'l-hilâfe'nin önünde toplanan Mesâffiyye askerleri, cülus bahşişlerinin ve bir yıllık maaşlarının peşin ödenmesi talebinde bulundular. Daha sonra Dârü'l-hilâfe'ye doğru yürüyerek, Kâhir-Billâh'ın emriyle kendilerini yatıştırmak üzere önlerine çıkmış bulunan Nâzûk'u öldürdüler. Nihayet, Muktedir'in gözaltında tutulduğu Mûnis'in evinin önüne gelen Mesâffiyye askerleri, Muktedir'in serbest bırakılmasını talep ettiler. Bu olayların yaşandığı gün evinden dışarı çıkmayan Mûnis'in emriyle serbest bırakılan Muktedir'i Dârü'l-hilâfe'ye getiren Mesâffiyye askerleri, onun yeniden halifelik tahtına oturmasını sağlamış oldular. Diğer taraftan Nâzûk'un öldürülmesiyle birlikte telaş ve korkuya kapılan Kâhir-Billâh, yanında bulunan Ebû'l-Heycâ ile birlikte saraydan kaçmaya çalıştıysa da, Huceriyye askerlerinin kapıları kapatması sebebiyle buna muvaffak olamadı. Çıkan çatışmalarda kendisini korumaya çalışan Ebû'l-Heycâ öldürülürken, askerlerin elinden kurtulmayı başaran Kâhir-Billâh saray bahçesinde gizlendi. Daha sonra yakalanarak Muktedir'in huzuruna getirilen Kâhir-Billâh, ağlayarak kendisinden af talebinde bulundu. Buna karşılık Muktedir, meydana gelen bu işlerde herhangi bir suçunun olmadığını ve bu işe zorla sürüklendiğini bildiğini söyleyerek kendisini affetmiş ve hayatta olduğu müddetçe herhangi bir kötülüğe maruz kalmayacağı hususunda ona garanti vermiştir.¹⁶

Kaynaklar, Kâhir-Billâh'ın iki gün de olsa halifelik tahtına oturmasını sağlayan ihtilali gerçekleştiren Mûnis'in, gerçekte Muktedir'i halifelikten azletmek gibi bir niyeti bulunmadığının önemle altını çizerler. Buna göre o, birlikte hareket ettiği Nâzûk ve Ebû'l-Heycâ'nın istekleri ve belki de daha doğru bir tabirle

¹⁴ İbn Miskeveyh, *Tecâribü'l-ümem*, I, 194; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, VIII, 201-202. Ayrıca bk. *Kitâbü'l-Uyûn ve'l-hadâik fî ahbâri'l-hakâik* (nşr. Ömer es-Saidî), Dımaşk 1972, IV/1, 245.

¹⁵ İbn Miskeveyh, *Tecâribü'l-ümem*, I, 194; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, VIII, 206.

¹⁶ Arîb b. Sa'd, *Sıla*, s. 123-124; İbn Miskeveyh, *Tecâribü'l-ümem*, I, 195-199; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, VIII, 203-207.

dayatmaları karşısında Muktedir'in azledilerek, yerine Kâhir-Billâh'ın halife tayin edilmesine rıza göstermek zorunda kalmıştır. Ancak daha sonra Mesâfiyye ve Huceriyye askerlerinin ileri gelenleriyle yaptığı gizli görüşmelerle bu ihtilalin başarısızlığa uğramasını ve Muktedir'in yeniden halifelik makamına oturmasını sağlamıştır.¹⁷ Mûnis'in niçin böyle bir tavır sergilediğinin değerlendirmesini bir tarafa bırakarak olaya Kâhir-Billâh açısından bakıldığında, eldeki mevcut verilere göre onun bu ihtilalin gerçekleşmesinde bir katkısının olduğunu söylemek mümkün görünmemektedir. Tamamen bu işi gerçekleştirenlerin tercihleri doğrultusunda tahta oturan Kâhir-Billâh'ın, iki gün sonra görevden azledilmesinin de, yine bu işi gerçekleştirenler arasında ortaya çıkan ihtilaf sebebiyle olduğu açıktır.

Kâhir-Billâh, bundan sonraki süreçte Halife Muktedir'in annesinin evinde göz hapsine alınmıştır. Bununla birlikte, onun bu evde kaldığı müddet içerisinde rahat bir hayat sürdürdüğü anlaşılmaktadır. Muktedir'in annesi Seyyide Şağab Hatun ona gayet iyi davranmış, çok sayıda hizmetçi ve câriyeyi hizmetinde görevlendirmiştir.¹⁸ Kaynaklarda, Kâhir-Billâh'ın bundan sonra siyasetle ilgilendiğini veya halifeliği ele geçirmek için gayrette bulunduğunu gösteren herhangi bir rivayete tesadüf edilmemektedir. Devlet idaresinde söz sahibi olan Muktedir'in annesi Şağab Hatun'un Kâhir-Billâh'a karşı bu kadar iyi davranmasının altında, belki de onun siyasetten uzak kalmasını sağlamak olduğunu düşünmek mümkündür. Ancak Halife Muktedir ile Mûnis arasındaki mücadeleden giderek şiddetlenmesi ve neticede Muktedir'in öldürülmesi, Kâhir-Billâh'ın hiçbir çaba sarf etmeden ikinci defa halifelik tahtına oturmasına fırsat vermiştir. Mûnis, her ne kadar yukarıda zikri geçen ihtilal sonrasında Muktedir'in yeniden tahta oturmasını sağlamışsa da, bu durum ikisi arasındaki çekişmenin sona ermesini sağlamamıştır. Tam aksine birbirlerine karşı tedirginlikleri daha da artan taraflar, başta vezir tayinleri olmak üzere devletin üst kademelerine yapılan çeşitli atamalarda sürekli karşı karşıya gelmişlerdir. Yine de ortaya çıkan anlaşmazlıklar Vezir Ali b. İsa'nın araya girmesiyle veya zaman zaman tarafların birbirlerine karşı müsamaha göstermesiyle büyümeden bir şekilde çözüme kavuşturulabilmişti. Ancak 319 (931) yılının sonlarında Halife Muktedir'in, Mûnis'in istemediği Hüseyin b. Kasım'ı vezir tayin etmesi ve özellikle de yeni vezirin Mûnis'i bertaraf etmek üzere girişimlere başlaması bardağı taşıran son damla oldu. Vezir Hüseyin bu amacına ulaşmak için Mûnis'in düşmanlarından bu sırada Deyrülâkûl'de ikamet etmekte olan Harun b. Garîb ve Ahvaz'da bulunan Muhammed b. Yâkût'u Bağdat'a çağırdı.¹⁹ Bu noktada İbn Miskeveyh'in aksine Arîb'in eserinde, bu işin öncülüğünü hâciplik görevini yürüten Râik'in iki

¹⁷ Mes'ûdî, *et-Tenbîh ve'l-işrâf*, s. 343; Arîb b. Sa'd, *Sıla*, s. 124; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, VIII, 206-207.

¹⁸ İbn Miskeveyh, *Tecâribü'l-ümem*, I, 226; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, VIII, 207.

¹⁹ İbn Miskeveyh, *Tecâribü'l-ümem*, I, 221-222.

oğlunun üstlendiğinin kaydedilmesi²⁰ sonuç açısından bir şey değiştirmeyecektir. Zira her iki rivayette de Mûnis'e karşı bunların hep birlikte hareket ettiği açık bir şekilde zikredilmektedir. Diğer taraftan Halife Muktedir'in, Mûnis'e karşı işbirliği yapan bu kişilere alenen destek vermesi ve onlarla birlikte hareket etmesi, bu ikisini savaş meydanında karşı karşıya getiren ve Kâhir-Billâh'ı halifelik makamına taşıyan sürecin başlangıcı olmuştur. Kendisinin tehlikede olduğunu fark eden Mûnis, Büşrî isimli komutanını Muktedir'e göndererek ona karşı bir tavır olmadığını ve itaatinde olduğunu, ancak şahsına düzenlenen komplolar sebebiyle kendisinden uzak kaldığını bildirdi. Ancak Muktedir'in gönlünü alacağı beklentisinin aksine, elçisi Büşrî hapsedildi. Bunun üzerine hazırlıklarını tamamlamış olan ve başka çaresi kalmadığını anlayan Mûnis de adamlarıyla birlikte Musul'a hareket etti. Musul'un idaresini ellerinde bulunduran Hamdânoğulları'nı mağlup etmek suretiyle şehri ele geçiren Mûnis, burada yedi ay kaldı. Hazırlıklarını tamamladıktan sonra ordusuyla birlikte Bağdat'a dönen Mûnis, yapılan savaşta Muktedir'i mağlup etti. Yine, bu savaşta ordusunun yenilmekte olduğunu gören Muktedir'in, askerleri cesaretlendirmek üzere savaş meydanına girmesi ve daha sonra öldürülmesi yeni bir halifenin seçilmesini zorunlu hale getirdi.²¹

Yeni halifenin belirlenmesi için Mûnis ve arkadaşları arasında yapılan görüşmelerde üç ismin öne çıktığı görülmektedir. Halifelik için Muktedir'in oğlu Ebû'l-Abbas Ahmed'i teklif eden Mûnis, onu kendi elleriyle büyüttüğünün altını çizerek; onun akıllı, dindar, cömert ve verdiği sözde duran bir kişiliğe sahip olduğunu belirtti. Halife tayin edilmesi halinde babaannesinin, kardeşlerinin ve saray hizmetinde bulunan ileri gelen kimselerin halifeye ait paranın harcanmasına müsaade edecekleri gibi, babasının öldürülmesinden dolayı herhangi bir kimsenin mücadeleye kalkışmasının da engellenmiş olacağını ileri sürdü. Ancak onun bu görüşüne, Muktedir'e karşı yapılan savaşta kendisiyle birlikte hareket eden Vâsıt ve Sakyülfurât dâmini²² Ebû Yakub İshak b. İsmail en-Nevbahtî'nin²³ itiraz etmesi ve daha fazla destek bulması, Mûnis'in bu düşüncesinden vazgeçmek zorunda kalmasına neden olmuştur. İshak b. İsmail en-Nevbahtî, Muktedir'i kastederek annesi, teyzesi ve hizmetçileri devlet işlerine müdahale eden halifeden çok çektiklerini ve bu tecrübeden sonra aynı duruma düşmek istemediklerini bildirdi. Ardından, halife seçilecek kişinin hem kendisini hem de halkı yönetecek olgunlukta birisi olması gerektiğini söyleyerek Muhammed b. Mu'tazid'in (Kâhir-Billâh) halife tayin edilmesini teklif etti. İshak b.

²⁰ Arîb b. Sa'd, *Sıla*, s. 142.

²¹ Geniş bilgi için bk. İbn Miskeveyh, *Tecâribü'l-ümem*, I, 233-237; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, VIII, 237-243.

²² Belli bir bölgenin devlet görevlileri tarafından belirlenen vergi miktarını devlete ödemeyi tekeffül ederek, halife adına o bölgenin vergilerini toplama hakkını elde eden kimseye verilen isimdir. Dâmin ve damân usulü hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Mustafa Demirci, *İslamın İlk Üç Asrında Toprak Sistemi*, İstanbul 2003, s. 408-423. Ayrıca bk. Cengiz Kallek, "Kabâle", *DiA*, XXIV (İstanbul 2001), s. 10-12.

²³ İbn Miskeveyh, *Tecâribü'l-ümem*, I, 272.

İsmail en-Nevbahtî ve arkadaşlarının ısrarı karşısında kararından vazgeçmek zorunda kalan Mûnis, Muktedir'in annesinin evinde göz hapsinde tutulan Müktefî'nin oğlu Ebû Ahmed ve amcası Muhammed b. Mu'tazid'in getirilmesini emretti. Ebû Ahmed, yapılan görüşmede bu işe kendisinden yaşlı olan amcasının daha lâayık olduğunu söyleyerek yapılan teklifi kabul etmedi. Bunun üzerine Mûnis de, yapılan halifelik teklifini kabul eden ve kendisi, hâcibi Yelbak (Büleyk), Yelbak'ın oğlu Ali ve kâtibi Yahya b. Abdullah et-Taberî için eman vermeyi taahhüt eden Muhammed b. Mu'tazid'a halife olarak bey'at etti. Mûnis ve adamlarının ardından orada hazır bulunan kadı ve komutanların bey'at etmesiyle on dokuzuncu Abbâsî halifesi olarak tahta oturan Muhammed b. Mu'tazid'a, ilk halifeliğindeki gibi Kâhir-Billâh lakabı verildi (27 Şevval 320/31 Ekim 932).²⁴ Konu ile ilgili rivayetinde öne sürülen diğer şartları zikretmeyen Arîb, kendisinde para bulunmadığı için cûlus bahşisi ödeyemeyeceğini belirten Muhammed b. Mu'tazid'in, Mûnis tarafından ileriye sürülen bütün şartları kabul ettiğini kaydetmektedir.²⁵

İlgili rivayetlerde yeni halifeyi belirleme konumunda bulunan Mûnis'in, kötü niyetli olduğunu düşündüğü Kâhir-Billâh'ın halife olmasını istemediği net bir şekilde ifade edilmektedir.²⁶ Ancak, tartışmalara bakıldığında Kâhir-Billâh'ın söz konusu diğer adaylara nazaran yaşının daha büyük olması ve bundan da önemlisi devlet idaresinde kendisine müdahale etmesinden endişe edilen annesinin sağ olmayışı, halifelik için tercih edilmesinde belirleyici bir rol oynamış görünmektedir. Bu tespiti, az önce zikredilen Kâhir-Billâh'ın halife tayin edilmesi için ısrar eden İshak b. İsmail en-Nevbahtî'nin sözlerinden başka, tersinden bir okumayla, Mûnis'in Kâhir-Billâh'tan önce teklifte bulunduğu Müktefî'nin oğlu Ebû Ahmed hakkında Arîb'in kaydettiklerinden teyit etmek de mümkündür. Burada Muktedir'in annesinin devlet idaresindeki etkisinin zihinlerde çok canlı olmasından dolayı, annesi sağ olan Ebû Ahmed'in halife tayin edilmesine pek sıcak bakılmadığı açık bir şekilde ifade edilmektedir.²⁷ Bu noktada İshak b. İsmail en-Nevbahtî ile Kâhir-Billâh arasında özel bir ilişkinin veya yakınlığın mevcut olup olmadığının belirlenmesi, Kâhir-Billâh'ı iktidara taşıyan unsurları tespit noktasında üzerinde durulması gereken diğer bir hususu teşkil eder. Ancak kaynakların bu noktadaki sessizlikleri net bir yorum yapmayı engellemektedir. Bununla birlikte, Muktedir döneminin son yıllarında gözaltında tutulan Kâhir-Billâh'ın, önceden zikredildiği gibi halifelik elde etmek için herhangi bir çaba içine girdiğine dair kaynaklarda bir bilginin zikredilmemiş olması bu ihtimali bir hayli zayıflatmaktadır. Ancak her ne kadar onun halifelik elde etme hususunda siyasî bir işbirliğine girdiğine dair bir veri mevcut değilse de, halife olma hususunda diğerlerinden daha fazla istekli olduğunun da göz ardı edilmemesi gere-

²⁴ İbn Miskeveyh, *Tecâribü'l-ümem*, I, 241-242; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, VIII, 244-245.

²⁵ Arîb b. Sa'd, *Sıla*, s. 153.

²⁶ Arîb b. Sa'd, *Sıla*, s. 152; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, VIII, 244-245.

²⁷ Arîb b. Sa'd, *Sıla*, s. 153.

kir. Nitekim Mûnis ile yapılacak görüşme öncesinde Müktefî'nin oğlu Ebû Ahmed ile konuşan Kâhir-Billâh, onu ustaca bir manevra ile saf dışı bırakırken, aynı zamanda kendisinin bu yöndeki isteğini de açıkça ortaya koymuştur. Kâhir-Billâh, Mûnis'in kendileriyle yapacağı görüşme öncesinde Ebû Ahmed'e halife olmak gibi bir arzusu bulunduğu takdirde bu işi istemeyeceğini ve ona ilk bey'at edenin kendisi olacağını bildirdi. Bunun üzerine Ebû Ahmed, onun amcası ve büyüğü olduğunu ve bu konuda önüne geçmeyeceğini belirterek, bilakis ilk bey'at edenin kendisi olacağını söylemiştir. Rivayetin devamında Kâhir-Billâh'ın onun bu sözlerinden sonra izleyeceği politikayı buna göre belirlediğine dair bir vurgunun yer aldığını ayrıca belirtmek gerekir.²⁸ Dolayısıyla Muktedir döneminde yaşanan tecrübeden sonra, ihtilali gerçekleştirenlerin en fazla hassasiyet gösterdiği yaşça olgunluk ve annesinin hayatta olmaması gibi iki önemli konuda, hanedanın diğer iki mensubuna nazaran görünürde daha uygun bir konumda bulunması ve daha fazla istekli olması Kâhir-Billâh'ı iktidara taşıyan temel unsurlar olmuştur. Bütün bunlara ilâve olarak, Zehebî'nin (ö. 748/1347), Sûlî'den (ö. 335/946) nakletmiş olduğu bir rivayetten, kamuoyu beklentisinin de Kâhir-Billâh'ın halife tayin edileceği yönünde olduğu izlenimini edinmek mümkündür. Bu rivayetin ilk kısmında, Muktedir'in savaş meydanına çıkarken giydiği elbiseler, savaş meydanına çıkışı ve daha sonra bir Berberî tarafından öldürülüşü nakledilmektedir. Zayıf olduğu belirtilen ikinci kısımda ise Halife Muktedir'i öldüren Berberî hakkında bilgi verilerek, onun Muktedir'i öldürmesinin hemen ardından gerçekleşen ilginç ölümü kaydedilmektedir. Bu zayıf rivayetin bizi ilgilendiren yönü Muktedir'i öldüren Berberî'nin, bu olayın hemen akabinde Kâhir'i çıkarmak üzere Dârü'l-hilâfe'ye doğru koştuğunun haber verilmesidir.²⁹ Buradan hareketle Muktedir'in öldürülmesiyle birlikte onu öldüren Berberî de dâhil halkın zihninde, daha önce iki gün de olsa halifelik yapmış olmasının etkisiyle Kâhir-Billâh'ın bu göreve getirileceği yönünde bir temayülün belirdiğini ileri sürmek mümkündür.

Bu sırada otuz beş yaşında bulunan³⁰ ve Mûnis ile adamları tarafından diğer adaylara nazaran iktidarı üstlenme konusunda daha olgun bulunmak suretiyle tahta oturtulan Kâhir-Billâh, emri altında görev yapacak olan vezir ve hâcip gibi üst düzey devlet görevlilerini tayin etme konusunda da söz sahibi olamamıştır. Bu önemli atamalarda, yine Mûnis ve adamlarının tercihleri belirleyici olmuştur. Mûnis, Ali b. İsa'nın vezir tayin edilmesini istemiş, ancak önde gelen adamlarından Yelbak ve oğlu onun bu dönemde uygulayacağı sıkı tedbirlerin sıkıntı yaratacağını ileri sürerek Ebû Ali b. Mukle'nin vezir tayin edilmesinin uygun olacağını ifade etmişlerdir. Bunun üzerine Ebû Ali b. Mukle vezir tayin edilirken, kendisi bu sırada Fars bölgesinde bulunduğu için görevinin başına dö-

²⁸ Arîb b. Sa'd, *Sıla*, s. 153.

²⁹ Muhammed b. Ahmed b. Osman b. Kaymaz ez-Zehebî, *Târîhu'l-İslâm: sene 311-320* (nşr. Ömer Abdüsselâm Tedmürî), Beyrut 1991, s. 396-397.

³⁰ Arîb b. Sa'd, *Sıla*, s. 154.

nünceye kadar yerine Ebû'l-Kasım el-Kelvezânî'nin (Kelvâzî) vekâlet etmesi kararlaştırıldı. Hâciplik görevine ise Mûnis'in adamlarından Yelbak'ın oğlu Ali getirildi.³¹ Bu sırada yaralı bulunan Ali b. Yelbak'ın yerine vekâlet etme görevi ise Bedir el-Hareşnî'ye verildi. Ayrıca Bağdat'ın iki yakasından sorumlu Şurta komutanlığına da Ahmed b. Hakan getirildi.³²

Mûnis ve adamlarının kendi aralarında yapmış olduğu istişareler sonucunda iktidara getirilen Kâhir-Billâh'a Abbâsî hanedanının diğer üyelerinin bey'at etmesi ancak dört gün sonra gerçekleşmiştir. 2 Zilkâde 320 (4 Kasım 932) tarihinde Kâhir-Billâh tarafından huzura kabul edilen halife çocuklarından önce vezarete vekâlet eden Kelvezânî tarafından bey'at alınmıştır. Ardından Kâhir-Billâh ile yapılan görüşmede diğerleri adına söz alan Mu'temid'in oğlu Harun b. Abdülaziz, bütün aile üyelerini etkileyen ve kendilerine zarar veren bir süreçten geçtiklerini belirttikten sonra kendisinden iktâ talep etmedikleri gibi el konulan mallarının geri verilmesini de istemediklerini, sadece geçimlerini sağlayacak şekilde ihtiyaçlarının karşılanmasına razı olacaklarını bildirdi. Bunun üzerine Kâhir-Billâh da bu yaşananlardan dolayı duyduğu üzüntüyü belirterek onların ihtiyaçlarını karşılamayı üstlendiğini ifade etti. Duydukları bu sözler karşısında memnun olan hanedan üyeleri kendisine teşekkür ve dua ederek Kâhir-Billâh'ın huzurundan ayrıldılar.³³ Bu toplantıya Halife Muktedir'in çocuklarının katılıp katılmadığı hakkında herhangi bir bilgi yer almamaktadır. Ancak biraz sonra ele alınacağı gibi Kâhir-Billâh'ın onlara ve halife tayini sırasında kendisiyle birlikte adı geçen Müktefi'nin oğlu Ebû Ahmed'e karşı çok farklı bir tutum içine girdiği muhakkaktır.

2-Dönemindeki Siyasî, Askerî ve Malî Durum

Kâhir-Billâh, öldürülen bir halifenin yerine tahta oturmuş olmasına rağmen hanedan içerisinde veya dışından Muktedir'in kan davasını gütme düşüncesiyle hemen ortaya çıkabilecek herhangi bir varis mevcut bulunmadığından talihli sayılabiliirdi. Bu konuda dikkate alınabilecek tek kişi konumunda bulunan ve babası Muktedir ile birlikte Mûnis'e karşı yapılan savaşa katılmış olan Abdülvahid, biraz sonra ele alınacağı gibi babasına destek vermiş olan diğer önde gelen komutanlarla birlikte kaybedilen savaş sonrasında Bağdat'ı terk etmişti. Diğer yandan, kendisi istememesine rağmen taraftarlarının talebi üzerine onu iktidara taşıyan Mûnis ve adamlarının desteği de en azından şimdilik Kâhir-Billâh'ın arkasındaydı. Bütün bunlara rağmen, bir halifenin öldürülmüş olması sebebiyle, onun tahta çıktığı sırada istikrarsız ve güvensiz bir ortamın mevcut olduğu muhakkaktı. Aynı şekilde, kendisini iktidara taşıyanların kontrolü altında olduğu da bir gerçektir. Ayrıca, maliye yeni halifenin cülus bahşişini dağıtamayacak kadar büyük bir sıkıntı içerisindeydi. Dolayısıyla zedelenen bu

³¹ İbn Miskeveyh, *Tecâribü'l-ümem*, I, 242; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, VIII, 245.

³² Arîb b. Sa'd, *Sıla*, s. 154.

³³ Arîb b. Sa'd, *Sıla*, s. 154.

güven ve istikrarın yeniden kazanılması ve malî sıkıntının giderilmesi yeni halife Kâhir-Billâh'ın önünde duran en önemli sorunlardı.

Bu şartlar altında tahta oturan Kâhir-Billâh'ın, halifeliği dönemindeki ilk ve en önemli icraatlarından birisi, saray masraflarında uygulamaya koymuş olduğu tasarruf tedbirleridir. Görüldüğü kadarıyla bu konuda selefiyle tamamen farklı bir kişiliğe sahip olan yeni halife Kâhir-Billâh, devlet hazinesinden giyinmeyi reddedecek kadar aşırı bir hassasiyete sahipti. Bu anlamda mutfak masraflarında büyük ölçüde indirim giden Kâhir-Billâh, günlük otuz dinar tutan meyve giderinin bir dinara indirilmesini ve yemek çeşidinin ise on iki ile sınırlandırılmasını emretmişti. Aynı şekilde, kendinden önce günlük sofralarda otuz çeşit tatlı bulunurken, bunun ancak kendisine yetecek kadar hazırlanması talimatını vermişti. Bu ayrıntılı bilgileri nakleden Arîb, söz konusu rivayetin baş tarafında, onun tahta oturduğu ilk anda gösterdiği bu gayretli ve tutumlu davranışlarının halkın nazarında kendisine karşı büyük bir sevgi ve saygı duyulmasına sebep olduğunun önemle altını çizmektedir.³⁴

Kâhir-Billâh'ın tahta çıkmasıyla birlikte uygulamaya koyduğu diğer önemli icraatı, selefi ve ağabeyi Halife Muktedir'in başta annesi olmak üzere hanımları, çocukları ve yakın adamlarının mallarını müsadere etmek ve onları gözaltına almak olmuştur. Kâhir-Billâh bu hususta amacına ulaşmak için daha önce Muktedir tarafından gözaltına alındığında kendisine her türlü imkânı sağlayan ve büyük iyiliklerde bulunan Muktedir'in annesi Şağab Hatun'a dahi çok ağır işkenceler yapmaktan çekinmemiştir. Kâhir-Billâh'ın bizzat yapmış olduğu ilk sorgulamada, bazı elbise ve mücevherlerin bulunduğu bir sandıktan başka bir mala sahip olmadığını iddia eden Şağab Hatun, şayet daha fazla bir malı veya parası bulunsaydı oğlu Muktedir'in öldürülmesine müsaade etmeyeceği şeklinde cevap vermişti. Ancak onun bu söyledikleriyle ikna olmayan Kâhir-Billâh, ayaklarından asılmak suretiyle dövülmesini ve işkenceye tabi tutulmasını emretti. Hatta anlatıma göre asıldığında avret yerleri açılan Şağab Hatun'u bizzat kırbaçladı. Bu şiddetli işkence sonrasında daha önce bildirdiklerinden başka herhangi bir itirafta bulunmaması üzerine, kadılar ve adil kimselerin huzurunda vakfetmiş olduğu bütün malları feshetmesini ve hepsinin satışa çıkarılması için izin vermesini istedi. Ancak, Şağab Hatun bu malları hayır yolunda kullanmak üzere Mekke, Medine ve sınır boylarındaki ihtiyaç sahipleri için vakfettiğini, dolayısıyla bunların feshedilmesine ve satılmasına müsaade etmeyeceğini bildirdi. Bunun üzerine bu vakıf mallarını bizzat kendisi fesheden Kâhir-Billâh, hepsinin satışa çıkarılmasını emretti. Kâhir-Billâh'ın verdiği emir sonrasında Şağab Hatun'a ait vakıf arazileri ve sahip olduğu diğer malların maaşlarına karşılık askerlere satıldığı kaydedilmektedir.³⁵

Bu esnada Muktedir'in oğullarının gizlendiği yerleri öğrenen Kâhir-Billâh,

³⁴ Arîb b. Sa'd, *Sıla*, s. 154-155. Kâhir-Billâh'ın mutfak masrafları hakkında ayrıca bk. Adam Mez, *Onuncu Yüzyılda İslâm Medeniyeti* (trc. Salih Şaban) İstanbul 2000, s. 178-179.

³⁵ İbn Miskeveyh, *Tecâribü'l-Ümem*, I, 243-244, 244-245; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, VIII, 245-246.

başta Ebü'l-Abbas er-Râzî olmak üzere Muktedir'in diğer oğulları Harun, Ali, Abbas, İbrahim ve Fazl'ı yakalayarak Dârü'l-hilâfe'de hapsedmiş ve sahip olduğu malları müsadere etmiştir.³⁶ Arîb'in anlatımından Muktedir'in annesi ve oğullarından başka gözaltına alınanlar arasında halifenin belirlenmesi esnasında ismi geçen Müktefi'nin oğlu Ebû Ahmed'in de bulunduğu anlaşılmaktadır. Kâhir-Billâh'ın onları gözaltında bulundurduğu esnada kendilerine karşı sergilediği tutarsız tavırların nakledildiği rivayetin sonunda bu kimselerin Yelbak ve oğlu Ali tarafından gizlice saraydan çıkarıldığı ve Yelbak'ın kendi sarayında tahsis ettiği özel bir odada kaldıkları nakledilmektedir. Bir hayli yaşlanmış ve ağır hasta olan Muktedir'in annesi Şağab Hatun'un burada ikamet etmekte iken vefat ettiği de ilâve edilmektedir.³⁷

Kâhir-Billâh, Muktedir'in aile efradına yapmış olduğu bu sert ve katı muameleden onun yakın adamlarını da hariç tutmamıştır. Bunlardan Şefî el-Muktedirî hapsedilerek mallarına el konulmuş ve bunların satışıyla Bişr el-Hâdim görevlendirilmiştir. Şefî el-Muktedirî'den başka Muktedir'in teyzesinin adamları da hapsedilmişlerdir. Aynı şekilde önceki dönemde sarayın çeşitli kısımlarında görev yapanlar azledilirken mutfak ve bahçenin sorumluluğu Reşik el-Eyser el-Hurremî'ye verilmiştir. Ahır (istabl) ve posta teşkilatının idaresi Ali b. Yelbak'a bırakılmıştır. Yine, kısa bir süre önce kendisinin tayin etmiş olduğu Ahmed b. Hakan'ı görevden alan Kâhir-Billâh, Bağdat'ın iki yakasından sorumlu Şurta komutanlığına Yümn el-Ağver'i tayin etmiştir. Ancak kısa bir süre sonra Yânis el-Hâdim ile birlikte onu da hapsedmiştir.³⁸

Kâhir-Billâh'ın iktidara geçerek geçmez saray harcamalarında tasarrufa gitmek ve Muktedir'in ailesinin ve yakın adamlarının mallarını müsadere etmek şeklinde uygulamaya koyduğu bu icraatlarının üç önemli amaca yönelik olduğunu düşünmek mümkündür. Kendinden önceki halife Muktedir'e saray harcamalarında aşırıya kaçması, aile efradının ve saray görevlilerinin devlet yönetimine müdahale etmelerine fırsat vermesi ve yine onlara verilen maaş ve malların fazlalığı yönünde yapılan tenkitler dikkate alındığında,³⁹ onun uygulamaya koymuş olduğu bu tedbirlerle kamuoyunun memnuniyetini kazanmayı hedeflediğini düşünmek akla gelebilecek ilk ihtimallerden birisi olabilir. Nitekim Arîb, daha önce de zikredildiği gibi onun tasarruf tedbirlerine ait örneklerini zikrettiği rivayetinde, tahta oturduğu anda gösterdiği gayret ve uygulamaların halk nazarında kendisine karşı büyük bir sevgi ve saygı uyandırdığını kaydetmektedir.⁴⁰ Ancak biraz sonra daha geniş olarak zikredileceği gibi, çok kısa bir süre sonra cülus bahşişi dağıtılmayan askerler tarafından çıkarılan isyana halkın da des-

³⁶ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, VIII, 246. Ayrıca bk. Arîb b. Sa'd, *Sıla*, s. 155.

³⁷ Arîb b. Sa'd, *Sıla*, s. 156. Krş. İbn Miskeveyh, *Tecâribü'l-ümem*, I, 259-260.

³⁸ Arîb b. Sa'd, *Sıla*, s. 155.

³⁹ Mes'ûdî, *et-Tenbîh ve'l-işrâf*, s. 344; İbn Miskeveyh, *Tecâribü'l-ümem*, I, 189, 242; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, VIII, 200, 243, 244; Süyûtî, *Târîhu'l-hulefâ*, s. 434, 437.

⁴⁰ Arîb b. Sa'd, *Sıla*, s. 154-155.

tek vermiş olması göz önüne alındığında, Kâhir-Billâh'ın kamuoyunun takdir ve desteğini elde etme hususunda başarılı olduğunu düşünmek bir hayli zor görünmektedir. Hatta onun Şağab Hatun örneğinde olduğu gibi kamu vicdanını rahatsız edecek ölçüde aşırıya kaçan işkence uygulamalarıyla başlangıçta halk nazarında elde etmiş olduğu sevgi ve saygıyı çok kısa bir süre sonra kaybettiğini düşünmek daha doğru bir yaklaşım olacaktır.

İkinci hedef olarak Kâhir-Billâh'ın yapılan müsadereler vasıtasıyla hazineye para girmesini sağlamayı ve devletin içine düşmüş olduğu maddî sıkıntıyı bir dereceye kadar gidermeyi planlamış olduğu düşünülebilir. Daha net bir ifadeyle, dağıtılamayan maaşları ve kendisinden sürekli talep edilen cülus bahşişlerini bu yolla ödemeyi planlamış olmalıdır. Nitekim yukarıda zikredilen Şağab Hatun'a ait sandıktaki mallardan yüz otuz bin dinar ve yine ona ait emlak ve vakıf mallarının satışından da beş yüz bin dinar elde edilmiş ve bu paralar cülus bahşışı olarak Mûnis'in adamlarına aktarılmıştır.⁴¹ Ne var ki, devleti içine düşmüş olduğu bu malî sıkıntıdan kurtaracak daha ciddi bir planı olmayan Kâhir-Billâh'ın sadece tasarruf tedbirleri ve şahısların mallarını müsadere etmeye dayalı bu politikasının, yaşanan malî krizin çözümü için de yeterli olmadığı anlaşılmaktadır. Hatta onun köklü bir çözümü ön görmeyen ve şiddete dayalı bu politikası sonucunda elde edilen gelirler acilen dağıtılması gereken cülus bahşişlerini bile karşılayamamıştır. Nitekim kısa bir süre sonra cülus bahşişleri ve maaşları dağıtılamayan askerler ayaklanarak saraya yürümüş ve görevlilere saldırmışlar, halk da askerlerin bu isyanına destek vererek onların yürüyüşüne katılmıştır. Bunun üzerine Kâhir-Billâh, Mûnis'e haber göndererek göreve getirilirken bu şartı yerine getiremeyeceğini söylediğini, şayet bu ayaklanma sona erdirilmezse görevden çekileceğini bildirmiştir.⁴² Anlaşıldığı kadarıyla, Mûnis'in araya girmesiyle askerlerin çıkarmış olduğu bu isyana son verilmiştir. Bunun üzerine acil çözüm bekleyen bu sorunun giderilmesi için maddî anlamda istenilen hedefi elde etmede yeterli olmayan bu iki uygulamaya bir yenisi daha eklenmek zorunda kalmıştır. Cülus bahşişlerini dağıtmak için yeterli parayı bir türlü denkleştiremeyen Kâhir-Billah, vezirlerin resmi makam olarak kullandığı Dârü'l-Muharrem sarayını satışa çıkarmak zorunda kalmış ve buranın satışından elde edilen büyük miktardaki gelir askerlere dağıtılmıştır.⁴³ Geriye kalan meblağ ise yine Vezir İbn Mukle ve ondan önce kendisine vekâlet eden Kelvezânî tarafından gerçekleştirilen sultana ait arazi ve çiftliklerin satışıyla tamamlanabilmiştir. Dârü'l-Muharrem sarayının satışından elde edilen gelir miktarını belirtmeyen kaynaklar, Vezir İbn Mukle ve Kelvezânî tarafından yapılan satışlardan elde edilen gelirin toplam miktarının iki milyon dört yüz bin dinar olduğunu zikretmektedirler.⁴⁴ 9 Zilhicce 320 (11 Aralık 932) tarihinde Fars böl-

⁴¹ İbn Miskeveyh, *Tecâribü'l-ümem*, I, 244, 245.

⁴² Arîb b. Sa'd, *Sıla*, s. 155-156.

⁴³ İbn Miskeveyh, *Tecâribü'l-ümem*, I, 258. Ayrıca bk. Adam Mez, *İslâm Medeniyeti*, s. 114.

⁴⁴ İbn Miskeveyh, *Tecâribü'l-ümem*, I, 260.

gesinden gelerek göreve başlayan Vezir İbn Mukle söz konusu satışlardan elde edilen gelirlerden saray askerlerine bir maaş, Mûnis'in emrinde bulunan askerlere üç maaş olmak üzere cûlus bahşîşi ödeme işlemini tamamlamıştır.⁴⁵

Kâhir-Billâh'ın, yukarıda ileri sürülen iki hedeften başka, Muktedir'in oğulları ve Müktefî'nin oğlu Ebû Ahmed'i gözaltına almasından ve özellikle kendisiyle birlikte halife adayı olarak isimleri geçen Ebû Ahmed ve Râzî'ye karşı sergilemiş olduğu sert ve tutarsız tavırlardan hareketle iktidarına karşı oluşabilecek muhtemel bir tehlikeyi bertaraf etme gayreti içine girdiği de düşünülebilir. Ancak söz konusu kişilerin, anlaşıldığı kadarıyla, bunu herhangi bir destek olmadan kendi başlarına gerçekleştirebilecek güç ve olgunluğa sahip olmamaları ve yine bu konuda kendilerini desteklemesi muhtemel gözükten muhalif grubun Muktedir'in diğer oğlu Abdülvahid ile birlikte Bağdat dışında oluşu dikkate alındığında bu ihtimal bir hayli zayıf kalmaktadır. Bu noktada, Kâhir-Billâh'ın böyle bir tehlikeyi oluşturabilecek asıl güç olan ve kendisini iktidara taşıyan Mûnis ve adamlarıyla henüz arasının açılmamış olduğu hususu gözden kaçırılmamalıdır. Dolayısıyla onun adı geçen kişilere karşı sergilemiş olduğu bu katı ve tutarsız tavırlarını kaynaklarda sık sık vurgulanan gaddar kişiliği ile izah etmek daha uygun görünmektedir.⁴⁶

Kâhir-Billâh'ın iktidara gelmesiyle birlikte gerçekleştirdiği ve toplumdaki huzursuzluğu artıran bu uygulamalarını, boş hazineye para bulma gayretinde ve yönetimde otoritesini sağlamlaştırma hevesinde olan veziri İbn Mukle'nin tutarsız uygulamaları takip etmiştir. Fars dönüşü göreve başlamasıyla birlikte bazı vali ve divan kâtiplerini tutuklama yoluna giden İbn Mukle'nin ilk tutukladığı ve mallarını müsadere ettiği kimse, kendisine vekâlet eden Kelvezânî ve ekibi olmuştur. Kendisine vekâlet ettiği dönemde Kelvezânî'nin, kardeşlerini ve çocuklarını herhangi bir göreve getirmemesine, bundan daha da önemlisi vilâyetlere yazılan mektuplarda isminin zikredilmesine müsaade etmemesine kızan İbn Mukle, onu ve ekibini tutuklayarak mallarına el koydu. Buradan iki yüz bin dinar gelir elde eden İbn Mukle, Kelvezânî ve adamlarını Ebû Bekir b. Karâbe'ye⁴⁷ teslim etti. Ardından Vâsıt ve Sakyûlfurât dâmini İshak b. İsmail en-Nevbahtî'yi ve Berîdî oğullarını⁴⁸ tutuklayarak mallarına el koydu ve bu kimseleri Hulvân ve

⁴⁵ Arîb b. Sa'd, *Sıla*, s. 155-156.

⁴⁶ Mes'ûdî, *et-Tenbîh ve'l-işrâf*, s. 352. Ayrıca bk. Hugh Kennedy, *The Prophet and the Ages of the Caliphates*, London-New York 1986, s. 196.

⁴⁷ Halife Muktedir tarafından 319 (931) yılında vali ve dâminlerden halife adına toplanacak vergileri kontrol etmekle görevlendirilmiştir. İlgili rivayetlerden daha sonra bu göreve devam edip etmediği kesin olarak tespit edilemeyen İbn Karâbe'nin, faiz karşılığı devlete borç para verdiği ve söz konusu dönemde saray çevresinde etkili olduğu anlaşılmaktadır. Ebû Bekir b. Karâbe hakkında daha geniş bilgi ve referanslar için bk. Ebû Alî el-Muhassîn b. Alî et-Tenûhî, *Nişvâru'l-muhâdara ve ahbâru'l-müzâkere* (nşr. Abbûd eş-Şâlicî), I-VIII, Beyrut 1971-1973, VIII, 106, dn. 2; İbn Miskeveyh, *Tecâribü'l-ümem*, VII, 107.

⁴⁸ Üç kardeş olan Berîdî oğullarından en büyüğü ve aile reisi olan Ebû Abdullah Ahmed, Halife Muktedir döneminde 316 (928) yılında Sûs ve Cündişâpûr hariç Ahvaz vilâyetinin vergilerini toplamakla görevlendirilirken, diğer iki kardeşi Ebû Yusuf Ya'kûb ve Ebû'l-Hüseyn Ali b. Muhammed de bazı önemli görevlere getirilmişlerdi (İbn Miskeveyh, *Tecâribü'l-ümem*, I, 158; Muhammed b. →→

Mâülküfe âmili Muhammed b. Halef en-Nîremânî'ye⁴⁹ teslim etti. Berîdî oğullarının idaresi altında bulunan bölgeleri üç yüz bin dinar fazlasına Muhammed b. Halef'e damân usulü ile veren İbn Mukle, bu üç kardeşin mallarının müsadere edilme işini de altı yüz bin dinar karşılığında yine ona bıraktı. Böylece adı geçen kişilerin idaresi altında bulunan bütün bölgelerin vergilerini toplama işi Muhammed b. Halef'e tevdi edilmiş oldu.⁵⁰ Ancak bunlardan İshak b. İsmail çok geçmeden Münis'in araya girmesiyle serbest bırakıldı ve daha sonra aynı görevine iade edildi.⁵¹ Diğer taraftan Ebû Abdullah el-Berîdî'nin içine düşmüş olduğu durumdan kurtulmak amacıyla, Muhammed b. Halef'in vezir olmak için gizlice Halife Kâhir-Billâh ve Münis ile görüşmeler yaptığı şeklinde ortaya attığı iddiaya inanan İbn Mukle, onu ve kardeşlerini serbest bırakırken, Muhammed b. Halef'i ele geçirmeye çalışmış, ancak bunda başarılı olamamıştı. Bununla birlikte onun, Berîdî oğulları ve İshak b. İsmail'in mallarını müsadere etme ve söz konusu bölgelerin vergilerini toplama görevlerini iptal etti. Diğer taraftan hazırladığı komplo sonucu serbest kalmayı başaran Ebû Abdullah el-Berîdî ve kardeşleri, Ebû Bekir b. Karâbe'nin yaptığı aracılık sonucu, İbn Mukle tarafından eskiden idareleri altında bulunan bölgelere yeniden tayin edildiler. Vezir İbn Mukle, İshak b. İsmail'den, Muktedir zamanında olduğu gibi her ay iki bin dinar vermesini talep etti. Aynı usule göre Ebû Abdullah el-Berîdî'den aylık üç bin dinar, kardeşleri Ebû Yusuf ve Ebû'l-Hasan'dan da her ay bin beş yüz dinar ödemelerini istedi.⁵²

İktidara geldikleri andan itibaren Muktedir'in aile fertlerinin ve adamlarının mallarını müsadere etmekten başka bir icraatı bulunmayan Kâhir-Billâh ve Veziri İbn Mukle, ancak Ebû Abdullah el-Berîdî'nin ikazları sonrasında devletin en önemli gelir kaynaklarından biri durumundaki Ahvaz'da gelişen tehlikenin farkına varabildiler. Önceden geçtiği gibi Muktedir'in öldürülmesiyle neticelenen savaş sonrasında oğlu Abdülvahid, Harun b. Garîb, Muhammed b. Yâkût, Râik'in iki oğlu yanındaki kişilerle birlikte Medâin'e kaçmışlardı. Daha sonra Vâsıt'a geçerek buraya yerleşen bu gruptan Harun b. Garîb, Bağdat'a mektup yazarak kendisine eman verilmesi ve mallarının serbest bırakılması karşılığında devlete olan geçmiş borçları için malından üç yüz bin dinarın müsadere edilmesini kabul edeceğini bildirdi. Bunun üzerine Kâhir ve Münis ona eman vererek Mâhulküfe, Mâsbezân ve Mihricânkazak'ın idaresini de kendisine bıraktılar. Buna karşılık yanındakilerden ayrılan Harun b. Garîb, Bağdat'a gitmek üzere yola çıktı. Ancak diğerleri Muktedir'in oğlu Abdülvahid ile birlikte Vâsıt'tan ayrıl-

→ →

Abdülmelik el-Hemedânî, *Tekmiletü Târihi't-Taberî* (nşr. Muhammed b. Ebû'l-Fazl) (*Târihu'r-rusûl ve'l-mülûk* içinde), XI, 185-489, Kahire 1990, s. 250-251; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, VIII, 185-186). Berîdî oğulları hakkında geniş bilgi ve referanslar için ayrıca bk. Abdülkerim Özyayın, "Berîdîler", *DİA*, V (İstanbul 1992), s. 501-502; A. J. Naji, "Some Consideration on the Baridis of Basrah in Iraq 315-336/927-947", *Dirasat*, XIV/7 (Amman 1987), s. 25-35.

⁴⁹ İbn Miskeveyh, *Tecâribü'l-ümem*, I, 220; Hemedânî, *Tekmile*, s. 267.

⁵⁰ İbn Miskeveyh, *Tecâribü'l-ümem*, I, 246; Hemedânî, *Tekmile*, s. 276.

⁵¹ İbn Miskeveyh, *Tecâribü'l-ümem*, I, 247, 253.

⁵² Geniş bilgi için bk. İbn Miskeveyh, *Tecâribü'l-ümem*, I, 250, 253; Hemedânî, *Tekmile*, s. 276.

rak Sus, Cündişâpûr ve Sûkulahvaz istikametinde ilerleyerek Ahvaz'a ulaşmış ve buraya yerleşmişlerdi. Buradaki devlet görevlilerini kovarak bölgenin vergilerini toplamaya başlamışlardı. Bu arada diğerlerine karşı üstünlük sağlayan Muhammed b. Yâkût, halktan zorla alınan vergilerin hepsinin kendisinde toplanmasını sağlamış ve diğerlerine ancak dilediği kadar vermeye başlamıştı. Onun bu tavırları aralarında ihtilaf çıkmasına ve diğerlerinin Muhammed b. Yâkût'tan uzaklaşmalarına sebep oldu. Daha önce idaresi altında bulunan Ahvaz'daki gelişmelerden kendisine gelen mektuplar sayesinde günü gününe haberdar olan Ebû Abdullah, bu durumu kendisini yeniden bu bölgenin vergilerini toplamakla görevlendiren Vezir İbn Mukle'ye bildirmekte gecikmedi. Muhammed b. Yâkût'un beraberinde bulunan kimselerle düştüğü ihtilafa dikkat çeken Ebû Abdullah, bunların üzerine ordu gönderilmesi halinde dağılacaklarını, aksi takdirde Ahvaz'dan topladıkları vergilerle güçleneceklerini ve daha sonra Abdülvahid'i halife yapmak üzere Bağdat'a yürüyeceklerini bildirdi. Daha sonra Münis ile yapılan görüşmede, ordunun söz konusu sefere çıkabilmesi için gerekli olan iki yüz elli bin dinarı, Ebû Abdullah'ın bizzat kendisinin karşılayacağını bildirmesi üzerine sefere karar verildi. Hazırlanan ordu Ebû Abdullah ile birlikte Yelbak komutasında Bağdat'tan yola çıktı. Ayrıca Bedr el-Hareşnî de deniz yolundan bölgeye sevk edildi ve Basra valisi Ahmed b. Nasr el-Kuşûrî'nin ona katılması emredildi.⁵³

Bağdat'tan gönderilen ordu Vâsıt'a ulaştığında kendisiyle birlikte olanlarla istişarede bulunan Muhammed b. Yâkût, müstahkem bir kalesi bulunan Tüster'e gitmenin daha doğru olacağını ileri sürdü. Bunun üzerine Ahvaz halkının mallarına zorla el konulmasının ardından önce Askermükrem'e sonra Tüster'e geçildi. Diğer taraftan Muhammed b. Yâkût ve beraberindekiler Tüster'e ulaştığında Sus şehrine varmış olan Yelbak da ordusuyla birlikte hareket ederek Tüster'e geldi ve şehrin dışında karargâh kurdu. Bu arada Muhammed b. Yâkût'un beraberindeki diğer kimselerle arasındaki ihtilafı bilen Ebû Abdullah, Râik'in iki oğluna haber gönderdi ve Muhammed b. Yâkût'u terk ederek Tüster'den ayrılmaları halinde kendilerinin Basra'ya vali tayin edileceklerini bildirdi. Ebû Abdullah'ın teklifini kabul eden Râik'in iki oğlu askerleriyle birlikte Tüster'i terk ettiler. Muhammed b. Yâkût, onları durdurmak üzere harekete geçtiyse de Yelbak komutasındaki Abbâsî ordusunun şehre girmesinden çekindiği için bunlara her hangi bir müdahalede bulunamadı. Ebû Abdullah'ın Muhammed b. Yâkût'u yalnız bırakma planı beklenilenden daha iyi sonuç vermiş ve yeni çözümleri beraberinde getirmişti. Râik'in iki oğlunun Basra'ya doğru hareket etmesinin ardından kendilerini koruyacak güçlerinin kalmadığını ileri süren Müflih ve Sürur isimli iki önemli komutan da Halife Muktedir'in oğlu Abdülvahid ile birlikte Yelbak'tan eman dileyerek teslim oldu. Bunun üzerine, muhtemelen artık savaştan gücünün kalmadığını anlayan Muhammed b. Yâkût da kendisine eman verilmesi halinde teslim olacağını bildirdi. Ebû Abdul-

⁵³ İbn Miskeveyh, *Tecâribü'l-Ümem*, I, 254-255; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, VIII, 248-249.

lah'ın onun yakalanması hususunda ısrar etmesine rağmen Yelbak'ın kendisine eman vereceğini bildirmesi üzerine iki taraf arasında anlaşma sağlandı. Bunun üzerine üç gün sonra Bağdat'a gitmek üzere geriye dönüş yolculuğu başladı. Varılan anlaşma gereği Muhammed b. Yâkût askerleriyle önden giderken, Yelbak da kendisini bir konaklama mesafesi geriden takip etmekteydi. Önce Askermükrem'e oradan da Ahvaz'a geçildi. Daha önce Ahvaz'ın idaresine tayin edilmiş bulunan Ebû Abdullah burada kalırken, diğerleri yola devam ederek Bağdat'a ulaştı. Bağdat'a varılmasının ardından Kâhir-Billâh, Râik'in iki oğlunun, Muhammed b. Yâkût'un, Müflih ve Sürur'un iktâları hariç diğer mallarını serbest bıraktı. Aynı şekilde Muktedir'in oğlu Abdülvahid'in eskiden kendisine ait olan mallarının bir kısmı serbest bırakılırken, kendisinin ve annesinin mallarının müsadere edilmesinden vazgeçildi. Diğer taraftan seferde orduya komutanlık etmiş bulunan Yelbak hil'atler giydirilmek suretiyle ödüllendirildi.⁵⁴

Kaynaklarda Muhammed b. Yâkût ve beraberindeki kimseler üzerine düzenlenen seferin hangi tarihlerde gerçekleştirildiğine dair açık bir bilgi kaydedilmemektedir. Bununla birlikte bu sefere karar verilirken Ebû Abdullah ile Mûnis arasında yapılan görüşmede geçen diyalogdan bu konunun ilk defa ne zaman gündeme geldiğini kestirmek mümkündür. Söz konusu görüşmede Mûnis, Ebû Abdullah'ın sefer teklifine üç ay önce gerçekleşmiş bulunan Muktedir'in öldürülmesi hadisesini gerekçe göstererek, böyle bir sefere çıkmak için maaşları dahi ödeyemeyen devletin kasasında para bulunmadığını dile getirmiştir.⁵⁵ Buradan hareketle yapılan hesaplama sonucuna göre bu konunun Safer 321'de (Ocak-Şubat 933) gündeme geldiğini ve bu tarihte yapılan hazırlıklar sonrasında muhtemelen Rebîülevvel (Mart) ayında sefere çıkıldığını tahmin etmek mümkündür. Yine Bağdat ile Ahvaz arasındaki mesafe dikkate alındığında bu seferin Rebîülâhîr (Nisan) ayının sonlarında tamamlandığını düşünülebilir.

Ahvaz'a düzenlenen bu başarılı seferin, gerek Kâhir-Billâh'ın şahsı ve gerekse Abbâsî Devleti açısından çok önemli sonuçlar ortaya çıkardığını söylemek mümkündür. Öncelikle Kâhir-Billâh iktidarına karşı büyük bir tehlike oluşturabilecek çok önemli bir muhalif grubu bu başarılı sefer sayesinde bertaraf etmiştir. Diğer taraftan devletin elinde kalan önemli gelir kaynaklarından biri olan Ahvaz ve civarındaki bölgenin istikrara kavuşturulmuş olması, malî açıdan çok büyük sıkıntılar yaşayan devlet maliyesi ve dolayısıyla Halife Kâhir-Billâh için çok büyük bir kazanım olmuştur. Ancak bu büyük başarının hemen ardından kendisini tahta taşıyan ve iktidarına karşı büyük bir tehlike arz eden muhalif gücü bertaraf eden Mûnis ve adamlarına karşı izlediği politika, Kâhir-Billâh'ın iktidarını yeniden ve daha büyük bir tehlikeyle karşı karşıya bırakmıştır.

İlk üç ay zarfında gerçekleştirilen tutuklama ve müsadere işlemlerinin nispeten sona ermesi ve ardından Ahvaz'da yuvalanmış bulunan muhalif gücün

⁵⁴ İbn Miskeveyh, *Tecâribü'l-Ümem*, I, 255-258; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, VIII, 249-250.

⁵⁵ İbn Miskeveyh, *Tecâribü'l-Ümem*, I, 255.

kontrol altına alınması, Halife Muktedir'in öldürülmesinden bu yana Bağdat'ın içine düşmüş olduğu siyasî kriz sürecinin sona ermekte olduğu izlenimini vermektedir. Kâhir-Billâh'ın veziri İbn Mukle'yi, muhtemelen gerçekleşen bu hadiselerdeki başarılarından dolayı çeşitli hil'at ve kıymetli hediyelerle taltif etmesi bu beklentiyi daha da artırıyordu.⁵⁶ Ancak Kâhir-Billâh'ın tam da bu esnada kısa bir süre öncesine kadar kendisine karşı muhalefet etmekte olan Muhammed b. Yâkût'a yakınlaşması ve onunla işbirliğine gitmesi bu beklentilerin tamamıyla boşa çıkmasına ve çok daha ciddi bir krizin ortaya çıkmasına neden oldu. Kâhir-Billâh ile Muhammed b. Yâkût arasındaki yakınlaşma dikkatinden kaçmayan ve oldukça rahatsız olan Vezir İbn Mukle, bu durumdan Mûnis'i haberdar etmekte gecikmedi. Vezir, Mûnis'e bu ikisinin sürekli bir araya geldiğini ve kendisi aleyhinde plan hazırlığı içinde olduklarını ve aralarındaki iletişimin ise İsa et-Tabîb tarafından sağlandığını bildirdi. Bunun üzerine Mûnis, Ali b. Yelbak'a İsa et-Tabîb'i derhal yakalayarak yanına getirmesini emretti. Kâhir-Billâh'ın huzurunda iken Ali b. Yelbak tarafından yakalanarak Mûnis'in yanına getirilen İsa et-Tabîb, hiç vakit kaybetmeden Musul'a sürgüne gönderildi. Ardından Ali b. Yelbak adamlarıyla birlikte Muhammed b. Yâkût'u yakalamak üzere harekete geçtiyse de, onun daha önceden haber alarak saklanması sebebiyle buna muvaffak olamadı (1 Cemâziyelâhir 321/29 Mayıs 933). Daha sonra saraya geçen Ali b. Yelbak, burada görevlendirdiği Ahmed b. Zeyrek'e Kâhir-Billâh'ın yanına giren çıkan kimseleri ve ona gelen giden mektupları takip etmesini emretti. Ayrıca Kâhir-Billâh tarafından gözaltında tutulan Muktedir'in annesi ve diğerlerini kendi evine nakleden Ali b. Yelbak, Kâhir-Billâh'ın hizmetçilerinin mallarına da el koydu. Bu esnada Muktedir'in annesi ve Harun b. Garîb'in mallarından Kâhir-Billâh'ın elinde kalanları da alan Ali b. Yelbak, bunları satarak elde edilen parayı askerlere dağıttı.⁵⁷

Ali b. Yelbak'ın almış olduğu tedbirler sonucu sarayında adeta göz hapsinde bulunan Kâhir-Billâh, işin ciddiyetini anlamakta ve gerekli önlemleri almakta gecikmedi. Kâhir-Billâh'ın ilk işi Mûnis'in en önemli komutanlarından olan Tarîf es-Sübkerâ ve Büşrî'yi kendi tarafına çekmek oldu. Önceden Mûnis'e sıkı sıkıya bağlı olan, ancak daha sonra Yelbak ve oğlu Ali'nin bütün işleri kontrol altına alması ve kendilerinin geri plana itilmiş olmalarından dolayı oldukça rahatsız olan bu iki komutanın Kâhir-Billâh'ın safına katılması hiç de zor olmadı. Kâhir-Billâh'ın ikinci hedefi Mûnis'in en önemli dayanağı olan Sâciyye⁵⁸ askerlerini kazanmak oldu. Yusuf b. Ebi's-Sâc'ın vefatından sonra Mûnis'in askerleri arasına katılan ve kendisine samimiyetle bağlılık gösteren Sâciyye askerleri, onun elde ettiği askerî başarılarda çok önemli bir role sahipti. Nitekim Halife Mukte-

⁵⁶ İbn Miskeveyh, *Tecâribü'l-ümem*, I, 258-259.

⁵⁷ İbn Miskeveyh, *Tecâribü'l-ümem*, I, 259-260; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, VIII, 250-251.

⁵⁸ Daha önce Yusuf b. Ebi's-Sâc'a bağlı iken onun Karmâtîler tarafından öldürülmesinden sonra Mûnis'in emrine verilen ve efendileri Yusuf b. Ebi's-Sâc'a nispetle Sâciyye askerleri olarak isimlendiren bu askerî birlik hakkında bilgi ve referanslar için bk. Hakkı Dursun Yıldız, "Abbâsîler'de Emirülümerâliğin Ortaya Çıkışı", s. 98; Terzi, "Gulâm", s. 180.

dir ile yapılan savaş öncesinde kendisiyle birlikte Musul'a gitmişler, ardından Bağdat'ta yapılan savaşta büyük yararlılıklar göstermişlerdi. Mûnis, kendilerine söz konusu savaşta gösterdikleri gayretten dolayı büyük vaatlerde bulunmuş, ancak savaşın kazanılmasından sonra bu sözlerini yerine getirmemişti. Onlar verilen sözlerin yerine getirilmemesi ve kendilerinin ihmal edilmesi hususunda, artık iyice yaşlanmış olan ve neredeyse hiçbir şeye karışmayan Mûnis'ten daha çok yetkilerini kendilerine devrettiği Yelbak ile oğlu Ali'yi sorumlu tutmakta ve onlara karşı büyük bir kızgınlık duymaktaydılar. Bu durumu bir fırsat olarak gören Kâhir-Billâh, öncelikle çeşitli iyilik ve ihsanlarda bulunmak suretiyle Sâciyye askerlerinin önde gelen komutanlarının gönlünü kazanma yoluna gitti. Ardından onları, ortak düşmanları Yelbak ve oğlu Ali hakkında birlikte hareket etmeleri için Tarîf es-Sübkerâ ile işbirliğine sevk etmekte gecikmedi. Bunlar hep birlikte yaptıkları toplantıda Mûnis'in sahip olduğu statüyü koruması şartıyla Yelbak ve oğlunun bütün işlerden el çektirilmesi hususunda görüş birliğine vardılar. Söz konusu toplantı sonrası alınan kararı öğrenen Kâhir-Billâh, bütün dileklerini yerine getirmenin yanı sıra namazlarda halka imamlık yapacağını, Cuma günleri hutbe okuyacağını, hacca gideceğini, savaşlara bizzat iştirak edeceğini, halkın şikâyetlerini dinlemek üzere divanlar kuracağını ve böylece haksızlıkları önleyeceğini vaat etmek suretiyle onların bu işteki kararlılığını daha da artırdı. Bu arada Tarîf es-Sübkerâ'nın söz konusu toplantının hemen akabinde, alınan kararları Yelbak'ın oğlu Ali'ye karşı kin ve nefretle dolu olan Huceriyye askerlerine bildirmesi, onların da Kâhir-Billâh'ın safına geçmeleri için yeterli oldu. Huceriyye askerlerinin bu kadar kolay bir şekilde saf değiştirmelerindeki en önemli etken, önceden geçtiği gibi Yelbak'ın oğlu Ali'nin, Kâhir-Billâh'ı denetim altında tutabilmek için onları saraydan uzaklaştırması ve kendi adamlarını görevle getirmesiydi. Bütün bunlara ilâve olarak, kendisine herhangi bir komplö düzenlenmesinden endişe eden Kâhir-Billâh, bu süreç içerisinde vücudunda çıkan bazı çıbanları bahane ederek İbn Mukle ve Yelbak'ın oğlu Ali ile bir araya gelmemeye büyük özen gösteriyordu. Aynı zamanda İbn Mukle'nin en yakın adamlarından olan Ebû Cafer'i vezir yapacağına söz vermek suretiyle kendi tarafına çekmeyi başaran Kâhir-Billâh, onun vasıtasıyla rakiplerinin aldığı bütün tedbirlerden de haberdar oluyordu.⁵⁹

İ
S
T
E
M
12/2008

Kâhir-Billâh yukarıda zikredilen bütün bu tedbirleri her ne kadar el altından yürütmeye büyük özen gösteriyse de, anlaşıldığı kadarıyla, İbn Mukle ve Yelbak'ın oğlu Ali'nin olup bitenlerden haberdar olmasını tamamen engellemiştir. Tarîf es-Sübkerâ'nın Huceriyye askerleriyle bir araya geldiğini öğrenen İbn Mukle ve Yelbak'ın oğlu Ali, onların önde gelen komutanlarından bir kısmını tutuklamaya niyetlendilerse de bir fitnenin ortaya çıkmasından çekin-

⁵⁹ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, VIII, 251-252, 256-260. Ayrıca bk. İbn Miskeveyh, *Tecâribü'l-ümem*, I, 261; Hemedânî, *Tekmile*, s. 279; Ebü'l-Ferec Abdurrahman b. Ali b. el-Cevzî, *el-Muntazam fî târihi'l-ümem ve'l-mülûk* (nşr. Muhammed-M. Abdülkadir Atâ), I-XVIII, Beyrut 1992-1995, XIII, 317.

dikleri için bu kararlarından vazgeçtiler.⁶⁰ Ancak zaman içerisinde Kâhir-Billâh'ın kendilerine karşı yaptığı hazırlıkların ciddiyetinin farkına varmaları ve endişeye kapılmaları sonucunda, onu halifelikten azlederek yerine Müktefî'nin oğlu Ebû Ahmed'i tayin etmeyi düşünmeye başladılar. Bu doğrultuda bir araya gelen İbn Mukle, kâtibi Hasan b. Harun, Yelbak ve oğlu Ali, Ebû Ahmed'e gizlice bey'at ederek durumu Mûnis'e bildirdiler. Başlangıçta onların bu aceleci ve tedbirsiz kararlarını onaylamayan Mûnis, Kâhir-Billâh'ın azledilmesi hususunda kendileriyle hemfikir olduğunu, ancak tasarladıkları bu işi gerçekleştirmelerinin zannettikleri kadar kolay olmayacağını, şartları iyice düşünmelerini ve sabırlı olmalarını tavsiye etti. Ancak onlar aşırı ısrarları neticesinde kolay gördükleri bu iş için artık bir hayli yaşlanmış olan Mûnis'ten onay almaya muvaffak oldular. Kafesteki bir kuş gibi avuçlarının içinde gördükleri Kâhir-Billâh'ı ele geçirmek için planları da hazırды. Buna göre Karmatîler'in Kûfe'ye saldırdıkları söylentileri ortaya atılacak, ardından bunlar üzerine gönderilmek üzere Yelbak'ın oğlu Ali komutasında hazırlanan orduyu yolcu etmek için geldiğinde Kâhir-Billâh kolay bir şekilde ele geçirilecekti.⁶¹ Bu iş için gerekli hazırlıkların yapılmasının ardından Vezir İbn Mukle, halifeye yazdığı mektupta Ali komutasında ikinci vaktinde sefere çıkmak üzere bir ordu hazırladığını ve yolcu etmek için teşriflerinin beklendiğini bildirdi. Kâhir-Billâh'ın uğurlama merasimine katılamayacağını, ancak hazırlanan ordunun yola çıkarılmasını emreden mektubu geldiğinde uykuda bulunan İbn Mukle, halifenin cevabından haberdar olamadığı için aynı konuda ikinci bir yazı daha gönderdi. İki defa üst üste gelen yazılardan şüphelenen Kâhir-Billâh'ın, bu sırada gizlice yanına gelen Tarîf es-Sübkerâ vasıtasıyla bunun kendisi için hazırlanan bir komplo olduğunu öğrenmesi çok uzun sürmedi. Bunun üzerine derhal harekete geçen ve Sâciyye askerlerini yanına çağırarak Kâhir-Billâh, bunları sarayın gizli bölmelerine yerleştirdi. Diğer taraftan bütün bu gelişmelerden haberdar olmayan ve Kâhir-Billâh'ı çok kolay bir şekilde ele geçireceğini zanneden Yelbak'ın oğlu Ali, yanına aldığı çok az sayıda adamla sarayın önüne geldi. Kâhir-Billâh ile görüşme isteği reddedilen Ali, kendisinden oldukça emin bir şekilde halife istese de istemese de kendisiyle görüşeceğini bildirdi. Bunun üzerine Kâhir-Billâh, daha önceden saraya gizlemiş olduğu Sâciyye askerlerine onu saraydan uzaklaştırmalarını emretti. Onların saldırması üzerine yanında bulunan askerleri bir anda dağılan Ali, canını zor kurtardı ve Dicle nehrinin batı tarafına geçerek gizlendi. Bu arada yaşanan olaylardan haberdar olan Tarîf es-Sübkerâ da Kâhir-Billâh'ın herhangi bir zarar görmemesi için adamlarıyla birlikte gelerek saraya yerleşti.⁶²

Aldığı yerinde tedbirlerle Yelbak'ın oğlu Ali'nin komplo girişimini başarıyla atlatan Kâhir-Billâh bundan sonraki süreçte kontrolü tamamıyla eline geçirmeyi başarmıştır. Oğlunun başına gelenlerden haberdar olan Yelbak, en az oğlu ka-

⁶⁰ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, VIII, 259-260.

⁶¹ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, VIII, 252-253. Ayrıca bk. *Kitâbü'l-Uyûn*, IV/1, 268-269.

⁶² İbn Miskevî, *Tecâribü'l-Ümem*, I, 263-264; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, VIII, 253-254.

dar tedbirsiz bir şekilde Mûnis'in evinde bulunan komutanlarla birlikte saraya geldi. Bunun üzerine Kâhir-Billâh, ayağına kadar gelmiş düşmanını tutuklatarak hapse attırdı. Aynı şekilde Yelbak'ın oğlu Ali'nin daha önce kendisini kontrol altında tutması için saraya yerleştirdiği Ahmed b. Zeyrek ve Sâhibü'ş-şurta Yümn el-Ağver'i de hapsedtirdi. Ardından kendilerine maaşlarında iyileşme yapacağını ve tutuklananların cezalarını çektikten sonra serbest bırakılacağını vaat eden Kâhir-Billâh, Yelbak ile birlikte saraya gelen komutanların sessiz bir şekilde dağılmalarını sağladı. Bu arada sarayda yaşanan olaylardan haberdar olan Vezir İbn Mukle ve kâtabi Hasan b. Harun kaçarak gizlenmişti. Bunun üzerine Ebû Cafer Muhammed b. Kasım, İbn Mukle'nin yerine vezirliğe, Muhammed b. Yâkût ise Ali'nin yerine hâciplik görevine tayin edildi (1 Şaban 321/27 Temmuz 933).⁶³ Ancak Muhammed b. Yâkût'un, Sâciyye ve Huceriyye askerlerinden korkusu sebebiyle bir gün sonra Bağdat'tan kaçması üzerine hâciplik görevi Selâme et-Tolûnî'ye tevdi edildi. Ahmed b. Hakan ise sâhibü'ş-şurta olarak tayin edildi. Kendisine halife olarak bey'at edilmesi kararlaştırılan Müktefî'nin oğlu Ebû Ahmed'i saraya getiren Kâhir-Billâh, onun bir kapı aralığına hapsedilerek girişin tuğlalarla örülmesini emretti. Diğer taraftan İbn Mukle, Hasan b. Harun ve Ebû Bekir b. Karâbe'nin evlerinin yağmalanmasını emretti.⁶⁴

Kâhir-Billâh, bundan sonraki aşamada asıl hedefi olan Mûnis'i ele geçirmek için harekete geçmekte gecikmedi. Kendisini babası makamında tuttuğunu ve onunla istişare etmeden bir işe girişmek istemediğini bildiren Kâhir-Billâh, Mûnis'i yanına gelmesi için davet etti. Ancak, Kâhir-Billâh'ın sözünde durmayan bir kişiliğe sahip olduğunu bilen ve muhtemelen başına gelecekleri tahmin eden Mûnis, yürüyemeyecek kadar hasta olduğunu ileri sürerek görüşme teklifini kabul etmedi.⁶⁵ Bunun üzerine Tarîf es-Sübkerâ'yı yanına çağırarak Kâhir-Billâh, Muktedir'in oğlu Muhammed'e devrettiği bütün yetkileri oğlu Abdüssamed'e verdiğini ve kendisini ona vekil tayin ettiğini, ayrıca ordu kumandanlığı, emîrül-ümerâlık ve beytûlmali idare etme gibi Mûnis'in yürütmüş olduğu bütün görev ve yetkileri de kendisine verdiğini belirtti. Buna karşılık ondan Mûnis'i saraya gelmeye ikna etmesini istedi. Mûnis evinde kaldığı müddetçe onun yüzünden bir sürü karışıklıkların çıkacağını, fitnenin sona ermeyeceğini, ancak yanına gelmesi halinde onu emrindeki hizmetçilerle birlikte huzur ve refah içinde yaşatacağını bildirdi. Bunun üzerine Mûnis'in yanına gelen Tarîf es-Sübkerâ, şu anda Kâhir-Billâh'ın yanına gitmesinin daha doğru olacağını, aksi takdirde kendisinden şüpheleneceğini ileri sürerek onu kendisiyle birlikte saraya gelmeye ikna etti. Mûnis saraya geldiğinde onunla görüşmeyen Kâhir-Billâh, derhal tutuklanarak hapse atılmasını emretti.⁶⁶ Bu arada daha önce kaçarak

⁶³ İbn Miskeveyh, *Tecâribü'l-ümem*, I, 264-265; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, VIII, 255.

⁶⁴ İbn Miskeveyh, *Tecâribü'l-ümem*, I, 265-266; Hemedânî, *Tekmile*, s. 281; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, VIII, 256.

⁶⁵ İbn Miskeveyh, *Tecâribü'l-ümem*, I, 264; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, VIII, 255.

⁶⁶ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, VIII, 255. Ayrıca bk. İbn Miskeveyh, *Tecâribü'l-ümem*, I, 264; Hemedânî, *Tekmile*, s. 280.

gizlenmiş bulunan Yelbak'ın oğlu Ali de ele geçirilerek hapsedildi.⁶⁷ Böylece Kâhir-Billâh, kendisini halifelikten azletmek üzere harekete geçenlerin en önde gelenlerinden olan Mûnis, Yelbak ve oğlu Ali'yi teker teker ele geçirmiş oldu. Daha sonra onların serbest bırakılması için Mûnis'in askerleri tarafından çıkarılan isyanı bahane eden Kâhir-Billâh, bu üçünün boyunlarının vurulmasını ve halka teşhir edilmesini emretti (Şaban 321/Ağustos 933).⁶⁸

Adam Mez ve muhtemelen ondan naklen Küçükaşçı, Kâhir-Billâh'ın Mûnis ve adamlarına karşı elde ettiği başarıyı, onun saray harcamalarında uyguladığı tasarruf tedbirleri dışındaki en önemli icraatı ve başarısı olarak değerlendirmektedir.⁶⁹ Doğrusu Mûnis'in adamları tarafından sarayında adeta göz hapsine alınmış Kâhir-Billâh'ın, bütün olumsuz şartlara rağmen rakiplerine karşı elde etmiş olduğu bu başarıyı küçük görmek doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Ancak bu olaya devletin menfaatleri açısından bakıldığında aynı sonuca ulaşmak pek mümkün görünmemektedir. Bu konudaki en çarpıcı tespit Kennedy'e aittir. Yazır, Kâhir-Billâh'ın bundan sonraki süreçte Mûnis ve adamlarının yerini tutacak kabiliyet ve nüfuza sahip kumandanları ortaya çıkaramadığının özellikle altını çizer.⁷⁰ Söz konusu dönemde yeni bir askerî başarının elde edilememesi bir tarafa, siyasî ve askerî açıdan mevcut durumun korunamamış olması da yapılan bu tespiti kuvvetlendirmektedir.

Neredeyse bütün vilâyetlerin kaderiyle baş başa bırakıldığı bu dönemde, kısa bir süre sonra Bağdat'ı işgal edecek olan Büveyhîler'in kendi devletlerini adım adım kurmalarına ve nihayet Fars bölgesinin tamamıyla elden çıkmasına engel olunamamıştır. Büveyhî Devleti'nin temellerini atan ve Fars bölgesinde hâkimiyeti ele geçiren Ebü'l-Hasan Ali b. Büveyh ve iki kardeşi, Taberistan ve Deylem'de hüküm süren Zeydî İmam Hasan el-Utruş'un (301-304/914-917) hizmetinde bulunmaktaydı. Büveyhî kardeşler, onun ölümünden sonra söz konusu bölgelerde hâkimiyeti ele geçirme mücadelesi veren Mâkân b. Kâkî'nin emrine girdiler. Ancak Mâkân b. Kâkî'nin, kendisiyle mücadele halinde olduğu diğer Deylemli komutan Merdâvîc b. Ziyâr (315-323/927-935) karşısında 316 (928) yılında aldığı yenilgi sonrasında kendisinden izin alarak Merdâvîc'in saflarına katıldılar. Bu sırada Taberistan, Cürcân ve Cibâl bölgesinin büyük bir kısmına hâkim olan Ziyârîler hanedanının (315-483 civarı/927-1090) kurucusu Merdâvîc, Ali b. Büveyh'i Cibâl bölgesinde yer alan Kerec ve Mâhulbasra valiliklerine tayin etti.⁷¹ Burada kısa bir süre içinde askerî ve sivil yöneticilere kendisini sevdirmeyi başaran Ali b. Büveyh, bölgedeki Hürremîler'e ait bazı kaleleri

⁶⁷ İbn Miskeveyh, *Tecâribü'l-ümem*, I, 266; Hemedânî, *Tekmile*, s. 281.

⁶⁸ İbn Miskeveyh, *Tecâribü'l-ümem*, I, 267-268; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, VIII, 260-261.

⁶⁹ Adam Mez, *İslâm Medeniyeti*, s. 22; Mustafa Sabri Küçükaşçı, "Kâhir-Billâh", s. 172-173.

⁷⁰ Hugh Kennedy, *The Prophet*, s. 196.

⁷¹ Geniş bilgi için bk. İbn Miskeveyh, *Tecâribü'l-ümem*, I, 275-277, 295; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, VIII, 189-198, 264-267; Erdoğan Merçil, "Büveyhîler", *DİA*, VI (İstanbul 1992), s. 496; Ahmed Güner, "İmâdüddeve", *DİA*, XXII (İstanbul 2000), s. 173.

ele geçirmek suretiyle Cibâl bölgesindeki hâkimiyetini daha da artırırken, Büveyhiler Devleti'nin temellerini de atmış oldu (320/932). Bu başarılarından rahatsız olan Merdâvîc'in kendisini ele geçirmek için girişimlere başlaması üzerine askerleriyle birlikte buradan ayrılmak zorunda kalan Ali b. Büveyh, İsfahan'a hareket etti. Bu sırada doğrudan Abbâsî idaresine bağlı olan İsfahan'da valilik görevini Ebû'l-Feth Muzaffer b. Yâkût sürdürürken, Ebû Ali b. Rüstem ise şehrin haracını toplamakla görevliydi. Her ikisine de elçiler gönderen Ali b. Büveyh, şehre girmesine müsaade etmelerini, buradan hareketle Halife Kâhir-Billâh'ın itaatine girmek üzere Bağdat'a gideceğini bildirdi. Teklifinin kabul edilmemesi üzerine gerçekleşen savaşta beraberindeki dokuz yüz askerle, Muzaffer b. Yâkût'un on bin kişilik ordusunu mağlup etmeyi başaran Ali b. Büveyh şehri ele geçirdi (321/933).⁷² Bu sırada Mûnis ve adamlarını bertaraf etmekle meşgul olan Halife Kâhir-Billâh, bu durum karşısında herhangi bir müdahalede bulunmak yerine, Ali b. Büveyh'i bu başarısından dolayı takdir ve taltif etmekle yetindi.⁷³

Her ne kadar Abbâsî halifesi Kâhir-Billâh herhangi bir müdahalede bulunmadıysa da, Ali b. Büveyh kısa bir süre sonra İsfahan'ı terk etmek zorunda kaldı. Ali b. Büveyh'in İsfahan'ı ele geçirmesinin ardından kendi idaresi altında bulunan bölgelere yönelmesinden endişe eden Merdâvîc, bir taraftan elçiler göndermek suretiyle Ali b. Büveyh'i kendisini tanımaya davet ederken, diğer taraftan da onu gafil avlamak üzere kardeşi Veşmgîr (323-356/935-967) komutasındaki bir orduyu İsfahan üzerine sevk etti. Bunun üzerine şehrin haracını toplayan Ali b. Büveyh, İsfahan'ı terk ederek, yine bu sırada Abbâsî idaresi altında bulunan Errecân'a hareket etti. Errecân valisi Ebû Bekir b. Yâkût'un şehri terk etmesi üzerine savaş yapmaksızın burayı ele geçirdi (Zilhicce 321/Kasım-Aralık 933). Diğer taraftan Ali b. Büveyh ayrıldıktan sonra İsfahan'a gelen Merdâvîc'in kardeşi Veşmgîr ise buraya yerleşti.⁷⁴

Devletin doğusunda yaşanan bu ciddi gelişmelere tamamıyla kayıtsız kalan Kâhir-Billâh'ın bu safhadaki tek müdahalesi, Mûnis ve adamlarına karşı birlikte hareket ettiği Muhammed b. Yâkût'u İsfahan valiliğine tayin etmek oldu. Ancak onun bu emri, bölgede meydana gelen hızlı değişimler sebebiyle uygulamaya girme imkânı bulamadı. Önceden geçtiği gibi Kâhir-Billâh, Muhammed b. Yâkût'u Mûnis ve adamlarının yakalanmasından sonra hâciplik görevine tayin etmişti. Ancak o, Sâciyye ve Huceriyye askerlerinden çekindiği için, bir gün sonra Fars bölgesi valiliğini yürütmekte olan babası Yâkût'un yanına gitmek üzere Bağdat'tan kaçtı. Errecân'a ulaştığında Muhammed b. Yâkût'a mektup gönderen Kâhir-Billâh, kendisine haber vermeden Bağdat'tan acilen ayrılmasına sitem ederek kendisini Ahvaz ve çevresine vali tayin ettiğini bildirdi. Ancak az ön-

⁷² Krş. İbn Miskeveyh, *Tecâribü'l-ümem*, I, 277-279, 296; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, VIII, 268-270; Ahmed Güner, "İmâdüddeve", s. 173.

⁷³ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, VIII, 270.

⁷⁴ İbn Miskeveyh, *Tecâribü'l-ümem*, I, 280, 296-297; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, VIII, 270.

ce geçtiği gibi, Isfahan'ın Merdâvîc'in kardeşi Veşmgîr tarafından ele geçirilmesinden sonra karar değiştiren Kâhir-Billâh, Muhammed b. Yâkût'a gönderdiği ikinci mektupta onu Isfahan'a vali tayin ettiğini bildirdi. Aynı zamanda Merdâvîc'e gönderdiği mektupta kendisini Rey ve Cibâl bölgelerine tayin ettiğini bildiren Kâhir-Billâh, buna karşılık Isfahan şehrini terk etmesini emretti. Bunun üzerine Merdâvîc'in kardeşi Veşmgîr, Isfahan şehrinden ayrıldı. Ancak Errecân'dan sonra Ramhürmüz'e geçen ve burada bir müddet bekleyen Muhammed b. Yâkût, Isfahan'a gitmekte geç kaldı.⁷⁵ Bu sırada, biraz sonra zikredileceği gibi, Kâhir-Billâh halifelikten azledilirken, hemen akabinde Ali b. Büveyh de Fars bölgesini ele geçirdi. Bunun üzerine Merdâvîc'in kardeşi Veşmgîr yeniden Isfahan'a dönerek burayı ele geçirirken, Muhammed b. Yâkût da yeni halife Râzî-Billâh'ın (322-329/934-940) hâciplik görevini üstlenmek üzere Bağdat'a gitti.⁷⁶

Belirtildiği gibi Kâhir-Billâh, Errecân'a yerleşen Ali b. Büveyh'e karşı hiçbir tedbir alma yoluna gitmedi. Bununla birlikte Ali b. Büveyh, Isfahan'ın ardından Errecân'dan da kısa bir müddet sonra ayrıldı. Ancak buradan ayrılmasının hemen akabinde Abbâsî ordusuna karşı elde etmiş olduğu galibiyet, Fars bölgesinin tamamıyla Abbâsîler'in elinden çıkmasına neden olmuştur. Şiraz ile Errecân arasında yer alan Nübendecân'ı hâkimiyeti altında bulunduran Ebû Tâlib b. Zeyd, Ali b. Büveyh'in Errecân'a yerleşmesinin ardından, onu sürekli olarak Fars bölgesini ele geçirmesi için teşvik etmeye başladı. Abbasî muhalifi olan Ebû Talib b. Zeyd, gönderdiği mektuplarda bölgenin zenginliğine dikkat çekerek, mal biriktirme gayreti içinde olan Vali Yâkût'un yüklediği ağır vergiler sebebiyle halk tarafından sevilmediğini ve burayı ele geçirmenin gayet kolay olacağını dile getiriyordu. Burayı ele geçirmekte geç kalması halinde ve sürekli kendisini takipte olan Merdâvîc ile Yâkût'un kendisine karşı anlaşmaları durumunda, ikisiyle baş etmesinin mümkün olmayacağına dikkat çekiyordu. Yâkût'un kendisinden çok daha fazla askerî güce sahip olmasından dolayı önceleri bu fikre sıcak bakmayan Ali b. Büveyh, Ebû Talib b. Zeyd'in ısrarları neticesinde Errecân'dan ayrılarak Nübendecân'a hareket etti (Rebîülâhîr 322/Mart-Nisan 934).⁷⁷ Buraya yaklaştığında Yâkût tarafından gönderilmiş iki bin kişilik askerî grup ile karşılaştı ise de onlar küçük bir çarpışmanın ardından savaş meydanını terk etti. Bu sırada Yâkût'un kendisine karşı Merdâvîc ile anlaşma sağladığını haber alan Ali b. Büveyh, adamlarının uğradığı yenilginin hemen akabinde ordusuyla birlikte söz konusu bölgeye ulaşmış olan Yâkût ile savaşmaktan vazgeçti. Nübendecân'dan ayrılan Ali b. Büveyh, önce Istahr'a ardından Beydâ'ya geçe-

⁷⁵ İbn Miskeveyh, *Tecâribü'l-ümem*, I, 265.

⁷⁶ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, VIII, 278.

⁷⁷ İbnü'l-Esîr'in eserinde Ali b. Büveyh'in Errecân'dan, Nübendecân'a Rebîülâhîr 321'de (Mart-Nisan 933) hareket ettiği kaydedilmektedir. Ancak İbnü'l-Esîr'in bizzat kendisinin kaydettiği gibi Ali b. Büveyh'in Zilhicce 321 (Kasım-Aralık 933) tarihinde Errecân'a geldiği dikkate alındığında, bunun bir istinsah hatası olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim nâşir, aynı eserin bir başka nüshasında söz konusu tarihin 322 olarak kaydedildiğine işaret etmektedir (*el-Kâmil*, VIII, 271, dn. 6).

rek Kirman istikametinde yoluna devam etti. Ancak bu sırada Nûbendecân'dan itibaren ordusuyla birlikte sürekli kendisini takip eden Yâkût, önünü keserek Kirman yolu üzerindeki köprüyü geçmesini engelledi. Bu durum karşısında Yâkût ile savaşmaktan başka çaresi kalmayan Ali b. Büveyh, zorlu bir savaşın ardından onu mağlup etmeyi başardı (Cemâziyelâhir 322/Mayıs-Haziran 934).⁷⁸ Biraz sonra ele alınacağı gibi Kâhir-Billâh'ın halifelikten azledildiği günlerde cereyan eden bu savaşın sona ermesiyle birlikte Fars bölgesi kesin olarak Abbâsîler'in elinden çıkmış oldu. Savaş sonrasında bölgenin merkezi olan Şîraz'a gelen Ali b. Büveyh, buraya ve diğer şehirlere kendi valilerini tayin etti. Ardından bu sırada iktidara gelen Abbâsî halifesi Râzî-Billâh'a mektup gönderen Ali b. Büveyh, bir milyon dirhem karşılığında söz konusu bölgenin kendisine iktâ edilmesini talep etti. Tahta yeni oturmuş olan ve başka çaresi bulunmayan Râzî-Billâh onun bu teklifini kabul etmek zorunda kaldı ve kendisine hil'at ile sancak gönderdi. Ancak gönderilen hil'at ve sancağı alan Ali b. Büveyh, gelen elçiyi vefat edinceye kadar bir yıl boyunca oyalayarak Abbâsîler'e ödemesi gereken meblağı ödemedi.⁷⁹

Söz konusu dönemde devletin batısındaki durum doğusundan daha iç açıcı değildi. Muktedir'in halifeliği döneminde iki defa gerçekleştirilen ve dönemin önde gelen komutanı Mûnis tarafından başarıyla püskürtülen Fâtımîler'in (297-567/909-1171) saldırılarına bu dönemde rastlanmasa da, Mısır'ın kendi içerisinde ciddi karışıklıklar mevcuttu. Kâhir-Billâh'ın iktidara gelmesinden yaklaşık dört ay sonra, Muktedir tarafından tayin edilmiş olan Mısır valisi Ebû Mansur Tekin vefat etti (16 Rebûlevvel 321/16 Mart 933).⁸⁰ Vali Tekin'in vefat ettiği haberi Bağdat'a ulaştığında Vezir İbn Mukle, Mısır'daki işleri düzenlemek için önceden vezirlik görevinde bulunmuş olan Ali b. İsa'yı buraya göndermek istediği de, daha sonra onun yaşlılığı sebebiyle bundan vazgeçti. Bu sırada Muhammed b. Tekin, babasının yerine valilik görevini üstlendiğini bildirince, Kâhir-Billâh onun Mısır valiliğini onayladı.⁸¹ Ancak kısa bir süre sonra ordu kendisine karşı ayaklanınca Fustat dışına çıkmak zorunda kaldı ve şehre giremedi. Bunun üzerine Kâhir-Billâh, ileride Mısır ve Suriye'de İhşidîler hanedanını kuracak olan Muhammed b. Tuğç'u (323-334/935-946) Mısır'a ilk kez vali tayin etti (7 Ramazan 321/31 Ağustos 933). Ancak bir ay sonra, bu sırada henüz Mısır'a gitmemiş olan ve Dimaşk'ta bulunan Muhammed b. Tuğç'u görevinden aldı ve yerine Ahmed b. Kayılgı'ı ikinci kez Mısır'a vali tayin etti (7 Şevval 321/30 Eylül 933).⁸²

⁷⁸ İbn Miskeveyh, *Tecâribü'l-ümem*, I, 280-283; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, VIII, 271-272; 275-276.

⁷⁹ İbn Miskeveyh, *Tecâribü'l-ümem*, I, 299-300; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, VIII, 277. Ayrıca bk. *Kitâbü'l-Uyûn* IV/1, 274, 285.

⁸⁰ Ebû Ömer Muhammed b. Yûsuf el-Kindî, *Kitâbü Vülâti Mısır*, Beyrut 1987, s. 211; Ebû'l-Mehâsin Yûsuf b. Tağriberdî, *en-Nücûmü'z-zâhire fî mülûki Mısır ve'l-Kâhire*, I-XII, Beyrut 1992, III, 270.

⁸¹ İbn Miskeveyh, *Tecâribü'l-ümem*, I, 258.

⁸² Kindî, *Kitâbü Vülât*, s. 211-212; İbn Tağriberdî, *en-Nücûmü'z-zâhire*, III, 270.

Görüldüğü kadarıyla, Kâhir-Billâh'ın hiçbir müdahalede bulunmaksızın adeta rastgele yapmış olduğu bu tayinler, Mısır'daki karışıklığı daha da artırmıştır. Ahmed b. Kayılgı henüz Mısır'a ulaşmadığından yerine Ebû'l-Feth Muhammed b. İsa en-Nûşerî vekâlet etmeye başladı. Ancak ordu bu kez de ona ve Mısır'ın harac işlerine bakmakta olan Muhammed b. Ali el-Mâzerâî'ye karşı ayaklandı. Bunun sonucunda meydana gelen çatışmada çok fazla sayıda kişi öldü. Bu sırada Filistin'de bulunan önceki vali Muhammed b. Tekin'in 13 Rebûlevvel 321 (13 Mart 933) tarihinde Mısır'a gelerek valilik iddiasında bulunmasıyla işler daha da karıştı ve Mısır halkı kendi arasında ikiye bölündü. Bir kısmı Ahmed b. Kayılgı'nın valiliğini kabul ederek onu desteklerken, diğer grup ise Muhammed b. Tekin'i vali olarak kabul ediyordu. Bu bölünmenin neticesinde iki grup arasında meydana gelen şiddetli savaşlar, Ahmed b. Kayılgı'nın bizzat Mısır'a gelmesine kadar devam etti (Recep 322/Haziran-Temmuz 934). Onun buraya varmasının ardından Muhammed b. Tekin'in ordusunda bulunan Mağribli askerlerin çoğu Ahmed b. Kayılgı'nın tarafına geçti. Bunun üzerine Muhammed b. Tekin de Mısır'ı terk etmek zorunda kaldı.⁸³ Ancak bu durum Mısır'ın sükûnete kavuştuğu anlamına gelmiyordu. Kâhir-Billâh'ın halifelikten azledilmesinin ardından tekrar Mısır'a dönen Muhammed b. Tekin, yeni halife Râzî-Billâh tarafından kendisinin Mısır valiliğine atandığı iddiasıyla ortaya çıktı. İki taraf arasında yeniden başlayan savaş yine Ahmed b. Kayılgı'nın galibiyetiyle neticelendi. Ancak Râzî-Billâh, bundan kısa bir süre sonra Mısır valiliğine Muhammed b. Tuğç'u ikinci defa tayin etti. Bunun üzerine onun Mısır'a girmesini engellemek isteyen Ahmed b. Kayılgı ile Muhammed b. Tuğç arasında yeni bir savaş başladı. Muhammed b. Tuğç'un bu savaşı kazanması ve Mısır valiliğini ele geçirmesiyle birlikte Mısır'da İhşidiler Devleti'nin de temelleri atılmış oldu (Ramazan 323/Ağustos 935).⁸⁴ Netice olarak Kâhir-Billâh'ın kendi döneminde başlayan karışıklık ve iç mücadelelere karşı herhangi bir müdahalede bulunmaması, Fars bölgesinin ardından Mısır'ın da Abbâsîler'in elinden çıkmasına zemin hazırlamış oldu.

Batıdaki bir başka olumsuz gelişme Bizans sınırındaki Malatya ve Sümeysat gibi şehirlerin elden çıkmasıydı. Muhtemelen, Abbâsî Devleti'nin söz konusu dönemde içine düşmüş olduğu karmaşadan istifade etmek isteyen Rumlar, Domestikos Kurkuas kumandasındaki elli bin kişilik bir orduyla Malatya'yı kuşatma altına aldı. Uzun süren bu muhasara sırasında şehirde yaşayan Müslüman halkın bir kısmı açlıktan öldü. Kendilerine hiçbir yardımın gelmemesi üzerine, Bizans ordusunun komutanı Kurkuas'ın verdiği emanı kabul eden Malatya halkı şehri ona teslim etti (1 Cemâziyelâhir 322/19 Mayıs 934). Malatya'yı ele geçirdikten sonra Sümeysat ve civarına yönelen Rumlar, buraları da istilâ ettiler. Özellikle Sümeysat'ta birçok Müslüman katledildi, geri kalanlar da

⁸³ Kindî, *Kitâbü Vülât*, s. 212-214; İbn Tağriberdî, *en-Nücûmü'z-zâhire*, III, 276-277.

⁸⁴ Kindî, *Kitâbü Vülât*, s. 214-215; İbn Tağriberdî, *en-Nücûmü'z-zâhire*, III, 277-278; Ahmet Ağırakça, "İhşidîler", *DİA*, XXI (İstanbul 2000), s. 551.

çok kötü muamelelere maruz bırakıldı.⁸⁵

Doğuda ve batıda Abbâsî Devleti'ni çöküşe doğru sürükleyen bu gelişmeler yaşanırken Kâhir-Billâh'ın bunlara karşı tedbir almaya yönelik herhangi bir girişi olmadı. Mûnis ve adamlarını bertaraf ederek yönetimde tek başına söz sahibi olmasının ardından, beklenenin tam aksine ilgilendiği yegâne konu kendisine bu hususta yardım etmiş olanları tek tek cezalandırmak oldu. Bunların ilki vezirlik görevini yürütmekte olan Ebû Cafer Muhammed b. Kasım idi. Önceden geçtiği gibi Vezir İbn Mukle ve arkadaşlarının kaçarak gizlenmesinin ardından Ahvaz ve Basra'nın vergilerini toplamakla görevlendirilmiş bulunan Berîdî oğulları da saklanmaya başlamıştı. Bunun üzerine Vezir Muhammed b. Kasım, söz konusu yerlerin vergilerini toplamakla Muhammed b. Kasım el-Kerhî'yi görevlendirdi. Ancak daha sonra araya giren Vâsıt ve Sakyüfurât dâmini İshak b. İsmail, Vezir Muhammed b. Kasım'dan Berîdî oğulları için eman almaya muvafak oldu. Ayrıca söz konusu yerlere yeniden Berîdî oğullarının tayin edilmesi hususunda veziri ikna etti. Ancak Kâhir-Billâh, vezir bu meseleyi kendisine ilettiğinde üzerinde düşünmek istediğini bildirerek bu teklifi hemen kabul etmedi. Bu sırada İsa et-Tabîb aracılığıyla vezirlik için Ebû'l-Abbâs el-Husaybî ile anlaşılan Kâhir-Billâh, önce İshak b. İsmail'i, ardından Berîdî oğullarını tutuklattı. Daha sonra Vezir Muhammed b. Kasım'ı da tutuklatan Kâhir-Billâh, önceden anlaşmış olduğu Husaybî'yi vezirliğe tayin etti (13 Zilkâde 321/4 Kasım 933).⁸⁶

Kâhir-Billâh'ın Vezir Muhammed b. Kasım'dan sonra tutuklatıldığı ikinci kişi Tarîf es-Sübkerâ oldu. Kâhir-Billâh, daha önce Mûnis'in sahip olduğu bütün yetkileri kendisine devrettiğini belirttiği Tarîf'e karşı, Mûnis ve adamlarının öldürülmesinden sonra tavırlarını tamamen değiştirdi. Onu hafife almaya ve hakaret etmeye başladı. Nihayet Vezir Muhammed b. Kasım'ın tutuklanmasının ardından onu da tutuklatarak hapse attırdı.⁸⁷ Kaynakların gaddar ve sözüne güvenilmez bir kişi olarak tanımladıkları Kâhir-Billâh'ın⁸⁸ cezalandırdığı kişiler bunlarla da sınırlı değildi.⁸⁹ Ancak onun bu acımasız tavri ve güvenilmez kişiliği iktidarının sona ermesindeki en belirleyici etken olmuştur.

Kâhir-Billah'ın halifelikten azledilmesi hususuna geçmeden önce onun tarih kitaplarında yer alan bir icraatından daha söz etmek gerekmektedir. Kâhir-Billah, 321 (933) yılında şarap içilmesini, şarkı söylenmesini yasaklayarak şarıkıcı câriyelerin satılmasını emretmiştir. Aynı şekilde bu tür eğlence işleriyle uğraşan kimselerin de Kûfe ve Basra'ya sürgün edilmesi talimatını vermiştir. Ancak söz konusu rivayetin son kısmında zikredilenlerden, onun bu uygulamayı

⁸⁵ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, VIII, 296. Ayrıca bk. İsmail b. Ömer b. Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye* (nşr. A. Ebû Mülhim ve ark.), I- XIV, Beyrut, ts., XI, 189.

⁸⁶ İbn Miskeveyh, *Tecâribü'l-ümem*, I, 270-271, 273. Ayrıca bk. İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, VIII, 262.

⁸⁷ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, VIII, 262.

⁸⁸ Mes'ûdî, *et-Tenbîh ve'l-işrâf*, s. 352; Süyûtî, *Târihu'l-hulefâ*, s. 441. Ayrıca bk. Hugh Kennedy, *The Prophet*, s. 196.

⁸⁹ Kâhir-Billah'ın tutuklatarak hapse attırdığı diğer kimseler için bk. İbn Miskeveyh, *Tecâribü'l-ümem*, I, 272; Hemedânî, *Tekmile*, s. 281-282.

toplumsal bir düzensizliği veya huzursuzluğu gidermekten daha ziyade yine kendi şahsi çıkarı için yürürlüğe koyduğu anlaşılmaktadır. Kaynaklar şarkı dinlemeye çok düşkün olan Kâhir-Billah'ın şarkıcı câriyeleri ucuz fiyata satın alabilmek için böyle bir yola başvurduğu hususunda hemfikirdirler. Nitekim şarkıcı câriyelerin satışa çıkarılmasından sonra kendi adamlarını görevlendiren Kâhir-Billah'ın oldukça ucuz fiyata birçok câriye satın aldığı kaydedilmektedir.⁹⁰ İlk bakışta kişide şüphe uyandırabilecek bu rivayet, bu husustaki bir başka anlam ile de desteklenmektedir. Bu rivayette Kâhir-Billah'ın, kendisinin halife tayin edilmesi için büyük çaba gösteren İshak b. İsmail en-Nevbahtî'yi ve Hamdân'ın en küçük oğlu Ebü's-Serâyâ'yı öldürtmesi benzer bir sebebe dayandırılmaktadır. Buna göre Kâhir-Billah halife tayin edilmeden önce iki şarkıcı câriye satın almak istemiş, ancak bunların fiyatları adı geçen kişiler tarafından artırılmıştı. Bundan dolayı kendilerine kin besleyen Kâhir-Billah, Munis ve adamlarını beraber ederek idarede tek başına söz sahibi olmasının ardından, onların bir kuyuya atılmasını ve üzerlerine toprak örtülerek öldürülmelerini emretmiştir (321/933).⁹¹

3-Halifelikten Azledilmesi ve Vefatı

Kaynaklar, Sâciyye ve Huceriyye askerlerinin kendi aralarında vardıkları anlaşma neticesinde çıkardıkları isyan ile Kâhir-Billah'ın halifelikten azledildiği hususunda ittifak halindedirler. Ancak onları kısa bir süre önce Mûnis ve adamlarına karşı mücadelesinde tam destek verdikleri Kâhir-Billah'a karşı ayaklanmaya teşvik eden sebep hakkında, bize göre temelde bir noktada buluşabilecek farklı iki rivayet söz konusudur. Birinci anlatıma göre onları ayaklanmaya teşvik ve organize eden daha önce Mûnis ve adamları ile birlikte Kâhir-Billah'ı halifelikten azletme girişiminde bulunmuş olan Vezir İbn Mukle ve kâtibi Hasan b. Harun'dur. Başarısızlıkla sonuçlanan ilk azletme girişiminin ardından kaçarak gizlenen İbn Mukle ve Hasan b. Harun, Sâciyye ve Huceriyye askerlerinin ileri gelenlerine sürekli olarak gizlice mektuplar göndermek ve toplantılar yapmak suretiyle onları Kâhir-Billah'tan soğutma ve korkutma yoluna gitmişlerdir. Gönderilen mektuplarda ve yapılan toplantılarda Kâhir-Billah'ın kendilerine eman verdiği Mûnis, Yelbak ve oğlu Ali'yi daha sonra öldürttüğüne ve yine Tarîf es-Sübkerâ'yı tutuklattığına sürekli vurgu yaparak onların kendi gelecekleri hakkında endişeye kapılmalarını sağlamışlardır. Hatta Sâciyye askerlerinin önde gelen komutanlarından biri olan Sîmâ'yı Kâhir-Billah'tan nefret ettirmek için para ile münecim ve rüya yorumcuları tutmuşlar ve sürekli ona, Kâhir-Billah'ın kendisini öldürteceğini, bu yüzden ondan sakınması gerektiğini söylemişlerdir. Bu sırada Kâhir-Billah'ın sarayında bazı zindan ve dehlizler yaptırması İbn Mukle ve Hasan b. Harun için kaçırılmaz bir fırsat olmuştur. Bunu fırsat bilen

⁹⁰ İbn Miskeveyh, *Tecâribü'l-ümem*, I, 279; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, VIII, 273; Süyûtî, *Târîhu'l-hulefâ*, s. 439.

⁹¹ İbn Miskeveyh, *Tecâribü'l-ümem*, I, 284-285; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, VIII, 295-296; Süyûtî, *Târîhu'l-hulefâ*, s. 440.

ikili, Kâhir-Billâh'ın bu zindan ve dehlizleri Sâciyye askerlerinin ileri gelenlerini tutuklatmak için yaptırdığını iddia etmişlerdir. Bunun üzerine Sîmâ'nın liderliğinde toplanan Sâciyye askerleri Kâhir-Billâh'ı halifelikten azletme hususunda görüş birliğine varmışlar, daha sonra alınan karar kendilerine iletilen Huceriyye askerleri de onlara katılmıştır.⁹²

Konu ile ilgili zikredilen ikinci rivayette Sâciyye ve Huceriyye askerlerinin Kâhir-Billâh'a karşı isyan etmelerindeki temel sebep, bizzat Kâhir-Billâh'ın adı geçen askerî gruplara karşı göstermiş olduğu tavırlardır. Buna göre Kâhir-Billâh, Mûnis ve adamlarını bertaraf ederek idarede tam bir hâkimiyet sağlamasının ardından, önceden yapmış olduğu vaatlerin tam aksine Sâciyye ve Huceriyye askerlerinin sayısını azaltma ve maaşlarını eksiltme yoluna gitmiştir. Bunlardan rahatsızlık duyanlar kendisine şikâyete geldiğinde onlara ağır sözlerle hakaret etmeye başlamıştır. Onun bu olumsuz tavırları sürekli olarak bu iki askerî grubun kendisine karşı güveninin sarsılmasına ve kendisinden nefret etmesine sebep olmuştur. Yine, bu sırada Fars bölgesinde yakalanarak Bağdat'a gönderilmiş olan Karmatî askerlerini⁹³ sarayda yaptırmış olduğu zindan ve dehlizlere yerleştirmesi ve onların ileri gelenlerine sürekli ihsan ve iltifatta bulunması Sâciyye ve Huceriyye askerlerini oldukça rahatsız etmiştir. Bunların saraydan uzaklaştırılmasını talep etmelerine rağmen Kâhir-Billâh'ın buna aldırış etmemesi ve onlara karşı aynı muameleye devam etmesi bu iki grubun endişelerini daha da artırmıştır. Bunun üzerine bir düğün vesilesiyle bir araya gelen Sâciyye ve Huceriyye askerleri, Kâhir-Billâh'ın halifelikten azledilmesi hususunda görüş birliğine varmışlardır.⁹⁴ İbnü'l-Esîr'in (ö. 630/1233) iki ayrı anlatım olarak zikrettiği bu iki rivayeti temelde bir noktada uzlaştırmak mümkündür. Kâhir-Billâh'ın bu askerî gruplara karşı sergilemiş olduğu olumsuz tavır, Kâhir-Billâh'ı halifelikten azletme çabasında olan İbn Mukle ve Hasan b. Harun'un oluşturmak istediği kamuoyunun ortaya çıkmasında büyük katkı sağlamış görünmektedir. Nitekim Kâhir-Billâh'ın söz konusu askerî gruplara karşı sergilediği olumsuz tavırların zikredildiği ikinci rivayetin sonunda, bu sırada İbn Mukle'nin de faaliyetlerine devam ettiği ve istediği sonuca ulaştığı açık bir şekilde kaydedilmektedir.

Neticede Kâhir-Billâh'ı halifelikten azletme kararı alan Sâciyye ve Huceriyye askerleri 6 Cemâziyelevvel 322 (24 Nisan 934) tarihinde harekete geçerek saraya yürüdüler. Bundan kısa bir süre önce söz konusu isyanı haber alan Hâcîp Sellame ve İsa et-Tabîb, durumu bildirmek üzere Kâhir-Billâh'ın yanına geldiler. Ancak bütün gece içki içerek sarhoş olan ve sızıp kalan Kâhir-Billâh'ı uyandıramayınca kendileri kaçarak gizlendiler. Bu sırada saraya gelen Sâciyye ve Huceriyye askerleri sarayın bütün giriş ve çıkışlarını tuttular. Çıkan gürültüler sebebiyle uyanan ve kaçarak saraydaki hamamlardan birine saklanan Kâhir-

⁹² İbn Miskeveyh, *Tecâribü'l-ümem*, I, 286-287; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, VIII, 279.

⁹³ Söz konusu Karmatî askerlerinin yakalanması hakkında bk. İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, VIII, 295.

⁹⁴ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, VIII, 281-282.

Billâh kolayca ele geçirildi.⁹⁵ Ardından göz hapsinde tutulduğu yerden çıkarılan Muktedir'in oğlu Ebü'l-Abbas'a halife olarak bey'at edildi ve kendisine Râzî-Billâh lakabı verildi. Diğer taraftan halifelikten ayrılmayı kabul etmeyen Kâhir-Billâh gözlerine mil çekilmek suretiyle cezalandırıldı ve hapsedildi (6 Cemâziyelevvel 322/24 Nisan 934).⁹⁶ Böylece Kâhir-Billâh, İslâm tarihinde gözlerine mil çekilen ilk halife oldu.⁹⁷ Bir süre hapiste tutulan Kâhir-Billâh, daha sonra serbest bırakıldı. 333 (944-945) yılında ise Halife Müstekfî-Billâh (333-334/944-946) tarafından Dârü'l-hilâfe'den İbn Tahir sarayına nakledildi.⁹⁸ Bu süreç içerisinde maddî bakımdan çok zor durumlara düştüğü, hatta dilendiği belirtilen Kâhir-Billâh,⁹⁹ 339 (950) yılında vefat etmiş ve babası Mu'tazid'in kabrinin yanına defnedilmiştir.¹⁰⁰ İbnü'l-Cevzî, gün zikretmeksizin Cemâziyelâhir ayında vefat ettiğini kaydederken, Kalkaşendî, onun 3 Cemâziyelevvel'de (18 Ekim) vefat ettiğini kaydetmektedir.¹⁰¹ Bir yıl altı ay altı gün iktidarda kalan Kâhir-Billah'ın geride bıraktığı belki de en güzel şey Basra ve Uman'dan getirttiği ağaçlarla oluşturduğu turunçgiller bahçesiydi.¹⁰²

SONUÇ

Halife Mu'tazid'in oğullarından olan Kâhir-Billâh'ın, muhtemelen herhangi bir idarî ve askerî görevde bulunmadığından ve önceden veliaht tayin edilmiş olduğundan halifelik öncesi hayatı hakkındaki bilgiler oldukça azdır. Görünürde böyle bir çabası olmadığı halde dönemin şartları gereği iki kez halife tayin edilmiş olan Kâhir-Billâh'ın ilk halifeliği sadece iki gün sürmüştür. Kendinden önceki halife Muktedir'in öldürülmesi üzerine isyanı gerçekleştiren Münis el-Muzaffer ve adamları tarafından yaşının olgunluğu ve devlet idaresine müdahale etmesinden endişe edilen annesinin sağ olmaması gibi sebeplerle diğer adaylara tercih edilerek ikinci kez halife tayin edilmiştir.

Kâhir-Billâh, kendinden önceki halifenin öldürülmüş olması sebebiyle siyasî istikrar ve güvenin zedelendiği bir ortamda ve kendisini iktidara taşıyanların baskısı altında tahta oturmuştur. Aynı zamanda cülus bahşisini dağıtamayacak kadar boş bir devlet hazinesi devraldığından malî açıdan da zorlukla karşılaşmıştır. Kâhir-Billâh içinde bulunduğu malî sıkıntıyı gidermek ve halkın memnuniyetini kazanmak adına saray harcamalarında tasarrufa gitmenin yanı sıra Muktedir'in ailesi ve adamlarının mallarını da müsadere etmiştir. Ancak onun

⁹⁵ İbn Miskeveyh, *Tecâribü'l-ümem*, I, 288-289; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, VIII, 279-281.

⁹⁶ İbn Miskeveyh, *Tecâribü'l-ümem*, I, 289-292; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, VIII, 282-283.

⁹⁷ Mes'ûdî, *et-Tenbîh ve'l-işrâf*, s. 352; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, XIII, 335.

⁹⁸ İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, XIV, 82; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, VIII, 442; Kalkaşendî, *Meâsirü'l-inâfe*, I, 282.

⁹⁹ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XI, 190.

¹⁰⁰ İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, XIV, 82; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XI, 238.

¹⁰¹ Kalkaşendî, *Meâsirü'l-inâfe*, I, 283.

¹⁰² Mes'ûdî, *Mürûcü'z-zeheb*, IV, 335; Adam Mez, *İslâm Medeniyeti*, s. 437; Mustafa Sabri Küçükkaşçı, "Kâhir-Billâh", s. 173.

bu konuda zulme varacak derecede aşırılığa kaçması iktidara geldiğinde halkın kendisine karşı duyduğu memnuniyetin kısa sürede kaybolmasına neden olmuştur. Diğer taraftan uyguladığı tasarruf tedbirlerini başka ciddi politikalarla destekleyememesi devletin malî sıkıntısını gideremediği gibi kendisine duyulan tepkiyi daha da artırmıştır.

Kâhir-Billâh, Muktedir ile Mûnis arasında gerçekleşen savaş sonrasında Ahvaz'a kaçarak yerleşen Muktedir'in oğlu Abdülvahid ve beraberindekileri bertaraf etmekle iktidarına karşı oluşabilecek büyük bir tehlikeyi ortadan kaldırmıştır. Ancak bunun hemen akabinde kendisini iktidara taşıyan ve söz konusu muhalif gücü bertaraf eden Mûnis ve adamlarına karşı Muhammed b. Yâkût ile işbirliğine gitmesi, iktidarının çok daha ciddi bir tehlikeyle karşı karşı kalmasına neden olmuştur. Bununla birlikte girişilen mücadelede Mûnis ve adamlarını ortadan kaldırmaya muvaffak olan Kâhir-Billâh, kendi tahtını sağlamlaştırma adına büyük bir başarı elde etmiştir.

Ancak Kâhir-Billâh'ın yaklaşık bir buçuk yıl süren halifelik döneminin büyük bir kısmını söz konusu mücadelelere ayırması, aynı zamanda Mûnis ve adamlarının yerini tutacak kabiliyet ve nüfuza sahip yeni komutanlar ortaya çıkarmaması devlet adına büyük bir kayıp olmuştur. Neredeyse bütün vilâyetlerin kendi kaderine terk edildiği bu dönemde Fars bölgesi, Büveyhîler'in eline geçmiştir. Ciddi iç karışıklıkların yaşandığı Mısır'da İhşidîler hakimiyetinin temelleri atılmıştır. Yine Malatya şehri, Bizans Devleti tarafından ele geçirilmiştir. Ülkenin doğusunda ve batısında bütün bunlar yaşanırken hâlâ müsadere ve tutuklamalarla uğraşan Kâhir-Billâh, ilk veziri İbn Mukle tarafından organize edilen bir kumpasla Sâciyye ve Huceriyye askerleri tarafından çıkarılan isyan sonucu azledilmiştir. Böylece devletin çöküşünü hızlandıran Kâhir-Billah dönemi de sona ermiştir.

Kaynaklar:

- » AĞIRAKÇA, Ahmet, "İhşidîler", *DİA*, XXI (İstanbul 2000), s. 551.
- » ARİB B. SA'D el-KURTUBÎ (ö. 369/979), *Sılatü Târihi't-Taberî* (nşr. Muhammed Ebü'l-Fazl) (*Târihu'r-rusûl ve'l-mülûk* içinde), XI, 11-184, Kahire 1990.
- » DEMİRCİ, Mustafa, *İslamın İlk Üç Asrında Toprak Sistemi*, İstanbul 2003.
- » GÜNER, Ahmed, "İmâdüddeve", *DİA*, XXII (İstanbul 2000), s. 173.
- » el-HEMEDÂNÎ, Muhammed b. Abdülmelik (ö. 521/1127), *Tekmiletü Târihi't-Taberî* (nşr. Muhammed b. Ebü'l-Fazl) (*Târihu'r-rusûl ve'l-mülûk* içinde), XI, 185-489, Kahire 1990.
- » İBN ABDÜRABBİH, Ebû Ömer Ahmed b. Muhammed (ö. 328/940), *el-İkdü'l-ferîd* (nşr. Ahmed Emin ve ark.), I-VII, Kahire 1973.
- » İBN KESİR, İsmail b. Ömer (ö. 774/1372), *el-Bidâye ve'n-nihâye* (nşr. A. Ebû Mülhim ve ark.), I-XIV, Beyrut, ts.
- » İBN MİSKEVEYH, Ebû Ali b. Muhammed (ö. 421/1030), *Kitâbü Tecâribi'l-ümem ve teâkibi'l-himem: The Eclips of the Abbasid Caliphate* (nşr. ve trc. H. F. Amedroz) I-VII, Oxford 1920-1921.
- » İBN TAĞRİBERDÎ, Ebü'l-Mehâsin Yûsuf (ö. 874/1469), *en-Nücümü'z-zâhire fî mülûki Mısır ve'l-Kâhire*, I-XII, Beyrut 1992.
- » İBNÜ'L-CEVZÎ, Ebü'l-Ferec Abdurrahman b. Ali (ö. 597-1200), *el-Muntazam fî târihi'l-ümem ve'l-mülûk* (nşr. Muhammed-M. Abdülkadir Atâ), I-XVIII, Beyrut 1992-1995.
- » İBNÜ'L-ESİR, İzzeddin Ali b. Muhammed (ö. 630/1232), *el-Kâmil fi't-târih* (nşr. C. J. Tornberg), I-XIII, Beyrut 1399/1979.
- » el-KALKAŞENDÎ, Ahmed b. Ali (ö. 821/1418), *Meâsirü'l-inâfe fî meâlimi'l-hilâfe* (nşr.

- Abdüssettar A. Ferrâc), I-III, Beyrut, ts.
- » KALLEK, Cengiz, "Kabâle", *DİA*, XXIV (İstanbul 2001), s. 10-12.
 - » KENNEDY, Hugh, *The Prophet and the Ages of the Caliphates*, London-New York 1986.
 - » el-KİNDÎ, Ebû Ömer Muhammed b. Yûsuf (350/961), *Kitâbü Vülâti Mısr*, Beyrut 1987.
 - » *Kitâbü'l-Uyûn ve'l-hadâik fî ahbârî'l-hakâik* (nşr. Ömer es-Saîdî), IV/1-2, Dimaşk 1972.
 - » KÜÇÜKAŞÇI, Mustafa Sabri, "Kâhir-Billâh", *DİA*, XXIV (İstanbul 2001), s. 172.
 - » MARMER, David Bruce Jay, *The Political Culture of the Abbasid Court, 279-324 (A.H)*, Princeton University, 1994.
 - » MERÇİL, Erdoğan, "Büveyhîler", *DİA*, VI (İstanbul 1992), s. 496.
 - » el-MES'ÛDÎ, Ali b. Hüseyin (ö. 346/957), *et-Tenbîh ve'l-işrâf*, Beyrut, ts.
 - » ———, *Mürûcû'z-zeheb ve meâdinü'l-cevher* (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamid), I-IV, Beyrut 1988.
 - » MEZ, Adam, *Onuncu Yüzyılda İslâm Medeniyeti* (trc. Salih Şaban), İstanbul 2000.
 - » MUHAMMED el-HUDARÎ BEK, *ed-Devletü'l-Abbâsiyye*, Beyrut 1986.
 - » NAJÎ, A. J., "Some Consideration on the Baridis of Basrah in Iraq 315-336/927-947", *Dirasat*, XIV/7 (Amman 1987), s. 25-35.
 - » ÖZAYDIN, Abdülkerim, "Berîdîler", *DİA*, V (İstanbul 1992), s. 501-502.
 - » ———, "Muktedir-Billâh", *DİA*, XXXI (İstanbul 2006), s. 144.
 - » ———, "Müktefî-Billâh", *DİA*, XXXI (İstanbul 2006), s. 536.
 - » es-SÂBÎ, Ebû'l-Hüseyin Hilâl b. Muhassin (ö. 448/1056), *el-Vüzerâ ev Tuhfetü'l-ümerâ fi tâ-rîhi'l-vüzerâ* (nşr. Abdüssettar Ahmed Ferrâc), Beyrut 1958.
 - » es-SÛYÛTÎ, Celâleddin (ö. 911/1505), *Târîhu'l-hulefâ*, Beyrut 1986.
 - » et-TENÛHÎ, Ebû Alî el-Muhassin b. Alî (ö. 384/994), *Nişvâru'l-muhâdara ve ahbâru'l-müzâkere* (nşr. Abbûd eş-Şâlicî), I-VIII, Beyrut 1971-1973.
 - » TERZÎ, Mustafa Zeki, "Gulâm", *DİA*, XIV (İstanbul 1996), s. 180.
 - » YILDIZ, Hakkı Dursun, "Abbâsîler'de Emirülümerâliğin Ortaya Çıkışı", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, sy. 10-11 (İstanbul 1981), s. 98.
 - » YILMAZ, Saim, *Mu'tazid ve Müktefî Döneminde Abbâsîler*, İstanbul 2006.
 - » YİĞİT, İsmail, "Münis el-Muzaffer", *DİA*, XXXI (İstanbul 2006), s. 148.
 - » ez-ZEHEBÎ, Muhammed b. Ahmed b. Osman b. Kaymaz (ö. 748-1347), *Târîhu'l-İslâm: sene 311-320* (nşr. Ömer Abdüsselâm Tedmürî), Beyrut 1991.